

4. Valsts valoda Latvijas Republikā ir latviešu valoda. Latvijas karogs ir sarkans ar baltu svītru.

Ina Druviete, Annija Kārkliņa, Gunārs Kusiņš,
Edgars Pāstars, Jānis Pleps

Satura rādītājs

A. Vispārīgas piezīmes.....	295
B. Panta ģenēze	298
1. Karoga un valsts valodas regulējums pagaidu satversmēs	298
2. Karoga un valodas jautājumi Satversmes izstrādāšanas procesā.....	299
C. Valsts valoda.....	302
1. Valsts valodas statusa atjaunošana un latviešu valodas statusa nostiprināšana Satversmē	302
2. Valodas jēdziens un funkcijas	305
3. Latviešu valoda.....	306
4. Valoda kā simbols.....	307
5. Valsts valoda konstitūcijās.....	309
6. Valsts valodas konstitucionālais statuss	314
D. Valsts karogs.....	317
1. Karogs kā valsts simbols un tā regulējums valstu konstitūcijās.....	317
2. Latvijas valsts karoga vēsturiskā izcelšanās un tiesiskā regulējuma ģenēze	319
3. Latvijas valsts karoga nozīme Trešās atmodas laikā un tā tiesiskā statusa atjaunošana	324
4. Valsts karoga tiesiskās aizsardzības regulējums Satversmē un citu valstu konstitūcijās	328
5. Juridiskā atbildība par valsts karoga aizskārumu	329

A. Vispārīgas piezīmes

1. Komentējamā panta pirmais teikums noteic, ka valsts valoda Latvijas Republikā ir latviešu valoda, savukārt panta otrais teikums noteic, ka Latvijas karogs ir sarkans ar baltu svītru. Atšķirībā no valsts valodas jautājuma Latvijas valsts karoga regulējums Satversmē ir noteikts jau kopš tās pieņemšanas. Kad 1922. gada 15. februārī tika pieņemta Satversme, Satversmes 4. pants sastāvēja tikai no viena teikuma, kas noteica, ka “Latvijas valsts karogs ir sarkans ar baltu svītru”.¹⁴⁷⁶ Tikai 1998. gada 15. oktobrī Saeima pieņēma grozījumus Satversmes 4. pantā, nostiprinot Satversmē arī valsts valodas regulējumu¹⁴⁷⁷, un kopš 1998. gada Satversmes 4. pants ir izteikts šādā redakcijā: “Valsts valoda Latvijas Republikā ir latviešu valoda. Latvijas karogs ir sarkans ar baltu svītru.”

¹⁴⁷⁶ Latvijas Republikas Satversme. *Valdības Vēstnesis*, 1922. 30. jūnijs Nr. 43.

¹⁴⁷⁷ Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē. *Latvijas Vēstnesis*, 1998. 23. oktobris Nr.308/312 (1369/1373).

2. Konstitūcijā ietverti noteikumi par valsts valodu norāda uz attiecīgās konstitucionālās iekārtas valststautu.¹⁴⁷⁸ Tādā veidā Satversmes tekstā atspoguļots nacionālas valsts princips. Latviešu nācija, izmantojot tautu pašnoteikšanās tiesības, izveidoja savu valsti, lai varētu brīvi noteikt savu likteni un dzīvot valstiskā vienībā, kur nācijas nacionāli kultūrālā identitāte sakrīt ar valsts nacionāli kultūrālo identitāti.¹⁴⁷⁹ Latvijas valsts nacionāli kultūrālo identitāti lielā mērā nosaka latviešu valodas kā valsts valodas konstitucionālais rangs, jo latviešu valoda ir valstsnācijas valoda.¹⁴⁸⁰ Pēc Satversmes papildināšanas ar izvērstu ievadu nacionālas valsts princips tieši ietverts Satversmes ievada ceturtajā rindkopā. Papildus tam Satversmes ievada pirmā rindkopa paredz, ka Latvijas valsts ir izveidota, balstoties uz latviešu nācijas negrozāmo valstsgribu.

3. Norāde uz latviešu valodu ietverta ne vien komentējamā panta pirmajā teikumā, tai paredzot valsts valodas konstitucionālo rangu, bet vēl vairākās Satversmes normās, kā arī Satversmes ievadā. Tas norāda uz latviešu valodas būtisko vērtību Satversmes sistēmā, jo konstitucionālais likumdevējs uzskatījis par pienākumu ne tikai noteikt tai valsts valodas statusu, bet papildus tam pats reglamentējis Satversmes normās latviešu valodas lietošanas jautājumus. Tādējādi konstitucionālais likumdevējs skaidri norādījis, ka valsts valodas politikas jomā nekāda atkāpšanās nav iespējama un latviešu valodas loma ir reāli jāstiprina.¹⁴⁸¹

4. Komentējamā panta pirmais teikums kā nacionālas valsts principa atspoguļojums aplūkojams kopsakarā ar Satversmes ievadu un 18., 21., 101., 104. un 114. pantu, kuri attiecas uz latviešu valodu un mazākumtautību tiesībām.¹⁴⁸²

Komentējamā panta pirmā teikuma kontekstā būtisks ir Satversmes 18. pantā ietvertais Saeimas locekļa svinīgā solījuma (zvēresta) teksts. No tā *expressis verbis* izriet, ka latviešu valoda ir vienīgā valsts valoda, proti, ikviens Saeimas loceklis dod svinīgo solījumu stiprināt latviešu valodu kā vienīgo valsts valodu. Satversmes 18. pantā ietvertais latviešu valodas statusa formulējums pārņemts Satversmes ievada piektajā rindkopā, uzsverot, ka viens no saliedētas Latvijas sabiedrības pamatiem ir latviešu valoda kā vienīgā valsts valoda.

Satversmes ievada pirmā rindkopa paredz, ka viens no valsts mērķiem ir latviešu valodas un kultūras pastāvēšanas un attīstības cauri gadsimtiem garantēšana. Papildus tam Satversmes ievada piektā rindkopa iezīmē latviešu valodu kā vienu no elementiem, kas veido Latvijas identitāti Eiropas kultūrtelpā.

5. Valsts simbolu ietveršana konstitūcijās ir kļuvusi par izplatītu praksi, un daudzu pasaules valstu konstitūcijās to ievadāajā līdzās karogam ir nostiprināti arī citi valsts sim-

¹⁴⁷⁸ Šīmanis P. Valsts tauta un minoritāte. Grām.: Šīmanis P. *Eiropas problēma*. Rakstu izlase. Rīga: Vaga, 1999, 47. lpp.

¹⁴⁷⁹ Levits E. *Par latviešu valodu Satversmes 4. pantā nacionālas valsts kontekstā*. Jurista Vārds, 2011. 25. oktobris, Nr. 43 (690).

¹⁴⁸⁰ Par sabiedrisko elektronisko plašsaziņas līdzekļu tiesisko regulējumu demokrātiskas valsts iekārtā. Grām.: *Valsts prezidenta Konstitucionālo tiesību komisija. Viedokļi: 2008–2011*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 86. lpp. Viedokļa 21. punkts.

¹⁴⁸¹ Gailīte D. *Kā, stiprinot valodu, saglabāt Satversmes tradīcijas*. Latvijas Vēstnesis, 2002. 20. marts, Nr. 44 (2619).

¹⁴⁸² Par Latvijas valsts konstitucionālajiem pamatiem un neaizskaramo Satversmes kodolu. Grām.: *Par Latvijas valsts konstitucionālajiem pamatiem un neaizskaramo Satversmes kodolu*. Konstitucionālo tiesību komisijas viedoklis un materiāli. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2012, 109. lpp. Viedokļa 234. punkts.

kārtībā, t.i., bez apstiprināšanas tautas nobalsošanā.¹⁴⁹² 1998. gada 15. oktobrī, vienlaikus ar apjomīgajiem grozījumiem Satversmē, tika veikti arī Satversmes 77. panta grozījumi, ietverot Satversmes 4. pantu Satversmes 77. pantā uzskaitīto Satversmes normu skaitā, kuru grozījumi apstiprināmi tautas nobalsošanā. Tādējādi patlaban Satversmes 4. pantā noteiktais valsts valodas un karoga regulējums bauda īpašu konstitucionālo aizsardzību – tas veido valsts konstitucionāli tiesisko pamatu, kam nepieciešams kvalificētā konstitucionālā likumdevēja apstiprinājums.¹⁴⁹³

B. Panta ģenēze

1. Karoga un valsts valodas regulējums pagaidu satversmēs

8. Latvijas pagaidu satversmēs valsts karogs un valsts valoda konstitucionāli nebija reglamentēta. Ar pagaidu satversmju starpniecību valsts dibinātāji risināja citus aktuālos konstitucionālās politikas jautājumus.¹⁴⁹⁴ Savukārt gan valsts karoga krāsas, gan arī latviešu valoda kā valsts valoda tika uzvertas kā aksiomas, kuru papildu deklarēšana pagaidu satversmēs nebija nepieciešama. Kā Latvijas Tautas padomē norādījis K. Pauļuks: “Visas Tautas padomes frakcijas atzina, ka Latvijā latviešu valoda ir valsts valoda.”¹⁴⁹⁵

Zīmīga situācija par pašsaprotamu lietu izpratni vērojama Latvijas Tautas padomes 1919. gada 27. augusta sēdē, kurā tika izskatīts likums par valodu tiesībām. Debatējot par šo likumprojektu, tika izteiktas iebildes, jo tajā neesot norādīts, ka latviešu valoda ir valsts valoda. Viens no komisijas locekļiem, skaidrojot situāciju, norādīja, ka tas notika “uz komisijas latviešu tautības locekļu priekšlikumu, kas ieskatīja, ka tā nav mūsu darišana, pašu par sevi saprotamu lietu jums vēl sevišķi apstiprināt.”¹⁴⁹⁶

9. Kopš tautiskās atmodas laikmeta sarkanbaltsarkanās krāsas tika vispārēji akceptētas kā latviešu nacionālais simbols, kurš nešaubīgi kļuva par jaundibināmās valsts karogu.

Jau Latvijas Republikas proklamēšanas aktā valsts dibinātāji uzsvēra valsts karoga lomlu jaunajā valstī, ko visprecīzāk atspoguļo II pilsētas teātra skatuves dekorācijas proklamēšanas akta ceremonijai. “Drīz vien no augstā balkona pie skatuves ritinājās Latvijas sarkanbaltais karogs. Parādās tas arī otrā pusē, un arī pār visu skatuvi tiek viņš izplests.”¹⁴⁹⁷

Savukārt Latvijas Tautas padomes loceklis Atis Ķeniņš proklamēšanas aktā norādīja: “[Valstī] lai plīvo mūsu sarkanbaltais karogs kā zīme, ka mūsu tauta, caur sviedriem un asinīm visādās cīņās pārbaudīta, ir apvienojusies uz darba un taisnības pamatiem ar liesmojošu gribu uz latviešu nacionālās kultūras radišanu.”¹⁴⁹⁸

10. Latvijas Tautas padomes lēmums 1918. gada 18. novembrī proklamēt neatkarīgu

¹⁴⁹² Papildus tam arī ne mazāk kā viena desmitā daļa vēlētāju varēja iesniegt Saeimai pilnīgi izstrādātu Satversmes 4. panta grozījumu projektu Satversmes 78. panta kārtībā.

¹⁴⁹³ Par kvalificētā konstitucionālā likumdevēja tiesībām likumdošanā skat.: *Par Latvijas valsts konstitucionālajiem pamatiem un neaizskaramo Satversmes kodolu*. Konstitucionālo tiesību komisijas viedoklis, 130.–134. rindkopa. http://www.president.lv/images/modules/items/PDF/17092012_Viedoklis_2.pdf

¹⁴⁹⁴ Plašāk skat.: Dišlers K. *Ievads Latvijas valststiesību zinātnē*. Rīga: A.Gulbis, 1930, 70.–74. lpp.

¹⁴⁹⁵ Latvijas Tautas padome I. puse, Satversmes sapulces izdevums. Rīga, 1920, 259. lpp.

¹⁴⁹⁶ Latvijas Tautas padome I. puse, Satversmes sapulces izdevums. Rīga, 1920, Turpat, 263. lpp.

¹⁴⁹⁷ Bērziņš A. *Vēsturiskā brīdī*. Grām.: *Latvijas valsts pasludināšana 18. novembrī 1918. g.* Rakstu vainags Haralda Jēgera sakopots. Rīga: Astra, 1918, 23. lpp.

¹⁴⁹⁸ Latvijas valsts pasludināšana. Grām.: *Latvijas valsts pasludināšana 18. novembrī 1918. g.* Rakstu vainags Haralda Jēgera sakopots. Rīga: Astra, 1918, 26.–27. lpp.

Latvijas Republiku¹⁴⁹⁹ radīja būtisku izaicinājumu arī latviešu valodai. Jaunā valsts tika veidota kā nacionāla valsts. Savukārt tas nozīmēja, ka latviešu valodā jāspēj rakstīt likumus, spriest tiesu un lietot to oficiālā saziņā.¹⁵⁰⁰

Ar pirmajiem Latvijas Tautas padomes lēmumiem neapstrīdami skaidri apliecināts, ka latviešu valoda pilda valsts valodas funkcijas. 1918. gada 18. novembra Latvijas valsts proklamēšanas akts – Uzsaukums Latvijas pilsoņiem¹⁵⁰¹ sastādīts un publicēts¹⁵⁰² latviešu valodā. Latvijas Tautas padomes un Latvijas pagaidu valdības darbība, to pieņemtie akti sastādīti un izdoti latviešu valodā. Arī Latvijas Satversmes sapulces konstitucionālas nozīmes akti – Deklarācija par Latvijas valsti, Latvijas valsts iekārtas pagaidu noteikumi un citi akti – sastādīti un izdoti latviešu valodā. Tādējādi secināms, ka latviešu valoda šajā laikā pildīja valsts valodas lomu.

Arī Satversmes teksts tika izstrādāts latviešu valodā. “Satversme ar savu pastāvēšanu apliecināja tautas gribu un izvēli savas valsts pamatus pasludināt latviešu valodā, kas ir neatņemama konstitucionāla vērtība, kas iekļauj savas tautas domāšanas stilu, pasaules uzskatu un apvieno nāciju.”¹⁵⁰³ Tādēļ par pilnīgi pamatotu atzīstams uzskats, ka “valoda, kurā konstitūcija tiek pieņemta, ir uzskatāma par valsts valodu”.¹⁵⁰⁴

2. Karoga un valodas jautājumi Satversmes izstrādāšanas procesā

11. Satversmes komisijas uzdevumā komentējamā panta sākotnējo redakciju izstrādāja Fēlikss Cielēns. Pēc viņa priekšlikuma Satversmes I nodaļā “Vispārējie noteikumi” kā beidzamais pants tiktu ietverts noteikums, ka “Latvijas valsts karogs ir sarkans ar baltu švītu”. Šis priekšlikums Satversmes komisijas I apakškomisijā tika vienbalsīgi atbalstīts.¹⁵⁰⁵

Var izteikt versiju, ka Fēliksa Cielēna priekšlikums par valsts karoga regulējuma ietveršanu Satversmes vispārējos noteikumos saistāms ar Veimāras konstitūcijas teksta ietekmi uz Satversmes izstrādātājiem. Veimāras konstitūcijas 3. pantā pēc valsts iekārtas formas un tautas suverenitātes principa (1. pants) un valsts teritorijas (2. pants) tika noteiktas valsts karoga krāsas (3. pants).¹⁵⁰⁶ Šāda struktūra lielā mērā pārņemta arī Satversmes I nodaļā. Jānorāda, ka valsts karoga krāsu definējumam Veimāras konstitūcijā bija fundamentāla politiska nozīme, jo ar to notika atteikšanās no Vācijas impērijas karoga krāsām.¹⁵⁰⁷

12. Satversmes komisijas protokoli un Latvijas Satversmes sapulces stenogrammas neļiecina, ka konstitucionālais likumdevējs būtu apšaubījis nepieciešamību komentējamajā pantā konstitucionāli nostiprināt valsts karogu.

Satversmes komisijas izraudzītais referents Jānis Purgals Latvijas Satversmes sapulces

¹⁴⁹⁹ Latvijas pilsoņiem! *Pagaidu Valdības Vēstnesis*, 1918. 14. decembris, Nr. 1.

¹⁵⁰⁰ Osipova S. *Valsts valoda kā konstitucionāla vērtība*. Jurista Vārds, 2011. 18. oktobris, Nr. 42 (689).

¹⁵⁰¹ Latvijas pilsoņiem! *Pagaidu Valdības Vēstnesis*, 1918. 14. decembris, Nr. 1.

¹⁵⁰² Arhīvos atrodami arī šī uzsaukuma teksti citās valodās, taču tie skaidri norādīti kā tulkojumi. Šie tulkojumi veikti neoficiāli. Skat., piemēram: <http://www.arhivi.lv/sitedata/LVVA/DigIzstBagatibas/Pazinojums.pdf>

¹⁵⁰³ Osipova S. *Valsts valoda kā konstitucionāla vērtība*. Jurista Vārds, 2011. 18. oktobris, Nr. 42 (689).

¹⁵⁰⁴ Turpat.

¹⁵⁰⁵ Satversmes komisijas 1. apakškomisijas 1921. gada 15. februāra sēdes protokols Nr. 12.

¹⁵⁰⁶ Die Verfassung des Deutschen Reiches. <http://www.verfassungen.de/de/de19-33/verf19-i.htm>

¹⁵⁰⁷ Plašāk skat.: Anschütz T. *Die Verfassung des Deutschen Reiches vom 11. mai 1919*. Homburg: Hermann Gentner Verlag, 1960, S. 48–60.

sēdē skaidri norādīja: “Satversmes 4.pantā atzīmēts Latvijas valsts karogs, t.i., nacionālās krāsas, sastāvošas no divu atsevišķu krāsu kopojuma, sarkans ar baltu svītru.”¹⁵⁰⁸

Saistībā ar valsts karogu vienīgās debātes Latvijas Satversmes sapulces laikā bijušas otrajā lasījumā. Latvijas Satversmes sapulces loceklis Vilis Dermanis paziņoja, ka viņš nevar balsot par šādu priekšlikumu: “Es kā strādniecības priekšstāvis nevaru balsot par pantu, kas attiecas uz pilsoniskās iekārtas karogu. Es neapstrīdu, ka pilsoniskai valstij vajag savu karogu, kas atšķiras no proletariāta karoga, kurš ir sarkans karogs, un, ja jūs domājat, ka es iesniegtu priekšlikumu, lai Latvijas pilsoniskās valsts karogs ir sarkans, tad tā ir maldīšanās. Es negribu šo karogu novazāt.”¹⁵⁰⁹

Šī runa tika pārtraukta ar skaļiem citu Latvijas Satversmes sapulces locekļu starpsaucieniem. Francis Trasuns pēc tam no tribīnes īpaši uzsvēra:

*“No viena Satversmes sapulces locekļa tika apvainots valsts karogs un visa valsts. Tas jau, mani kungi, es domāju, ir kaut kas tāds, kas Satversmes sapulcē un parlamentā nedrīkst būt pielaiests. [...] Ja mēs gribam tik tālu novest lietu, ka Satversmes sapulcē katrs varēs apvainot vai nu parlamenta prezidentu, vai valsts karogu, vai pašu valsti utt., un mums nebūs nekāda līdzekļa, kā pret to reaģēt, mums pašiem būs jāiet projām. [...] Ja tie kungi no paša galējā kreisā spārna nevēlējās piedalīties pie tik svarīga likuma apspriešanas, kāds ir Satversmes likums, tad laikam viņiem nav dārga ne konstitūcija, ne valsts. Viņi arī to izteica, jo viņi grib nostādīt sarkano karogu līdzās valsts karogam. Tas nekādā ziņā nav pielaižams.”*¹⁵¹⁰

13. Latvijas Satversmes sapulces locekļi valsts valodas jautājumu nebija plānojuši risināt komentējamajā pantā. Atbilstoši viņu iecerei, valsts valodas jautājums bija apspriežams Satversmes II daļā, kas regulēja cilvēka un pilsoņa tiesības un pienākumus. Lai arī Satversmes II daļa tika noraidīta, tomēr, kā pamatoti norādījis Augstākās tiesas Senāts, “Satversmes II daļas projekta tapšanas vēsture satur būtiskus argumentus par tagad 4. pantā lietotā latviešu valodas jēdziena saturu” un tādēļ ņemami vērā komentējamā panta interpretācijā.¹⁵¹¹

Satversmes komisijas sagatavotais Satversmes 115. pants paredzēja: “Latviešu valoda ir valsts valoda. Mazākuma tautību piederīgiem ir garantēta viņu valodas brīva lietošana kā runā, tā arī rakstos. Kādas mazākuma tautību valodas un cik tālu pielaižamas valsts pašvaldības un tiesu iestādēs, noteic sevišķs likums.”

14. Latvijas Satversmes sapulcē šā panta piedāvājums izraisīja plašas diskusijas, kas bija saistīts ar latgaliešu rakstu valodas jautājumu. Vairāki Satversmes sapulces locekļi bija iesnieguši priekšlikumu noteikt, ka Latgales apgabalā par oficiālu valodu tiek atzīta latgaliešu izloksne.

Francis Kempis Satversmes sapulces sēdē uzsvēra:

“Valsts valodas jautājums ir svarīgs jautājums. [...] Es bīstos, ka konstitūcijas pants par valsts valodu tādā redakcijā, kādā viņš šē ir, var aizskart arī vienu lielu daļu Latvijas – mūsu

¹⁵⁰⁸ Latvijas Satversmes sapulces IV sesijas 1. sēdes 1921. gada 20. septembrī stenogramma.

¹⁵⁰⁹ Latvijas Satversmes sapulces IV sesijas 7. sēdes 1921. gada 4. oktobrī stenogramma.

¹⁵¹⁰ Turpat.

¹⁵¹¹ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2009. gada 18. augusta lēmuma lietā Nr. SKA-596/2009 6. punkts. Attiecībā uz šā lēmuma izmantošanu komentējamā panta satura noskaidrošanā vērā ņemamas plašās iebildes tiesību zinātnē, kas izteiktas pret šajā lēmumā izdarītajiem secinājumiem. Plašāk skat.: Pleps J. *Satversmes iztulkošana*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2012, 176.–179. lpp.

trešo zvaigzni – Latgali. Še ir teikts, ka latviešu valoda ir valsts valoda. Tas ir pareizi. Bet tas ir maz. Mums ir no Tautas padomes pieņemtais likums, ka Latgalē latgaliešu izloksne bauda valsts valodas tiesības, un faktiski tas tā ir.”¹⁵¹²

Arī Francis Trasuns aicināja atbalstīt šo priekšlikumu:

“Pie mums ir zināms, ka mums ir divas galvenās izloksnes: viena lejas latviešu izloksne un otra augšlatviešu izloksne, latgaliešu izloksne. [...] Nebūtu pielaižamas divas izloksnes tādā gadījumā, ja tas apdraudētu valsts vienību. Bet to, mani kungi, neņemsies neviens apgalvot. [...] valsts sabrukšana caur to, ka Latgalē tiek lietota latgaliešu izloksne, nav domājama. Es jums teikšu, ka to prasa mūsu pašu tautas un kultūras labums. Tautas labums to prasa tāpēc, ka latgaliešu izloksnē ir uzglabājušies ļoti daudzi tādi vārdi, kuru baltiešu izloksnē nav un kuri ir zuduši. Caur to valoda var tikt tikai kuplināta. Bez tam arī kultūra caur to tiek veicināta, ja atļaujam lietot latgaliešu izloksni.”¹⁵¹³

Savukārt Kārlis Skalbe iestājās pret šādu priekšlikumu:

“Mēs [...] neapgrūtinām latgaliešus, kad viņi runā savā izloksnē tiesās un citās iestādēs, bet nevaram prasīt, lai mūsu valsts ierēdņi atbildētu viņu izloksnē, jo visās iestādēs valda rakstu valoda, kura ir nodibinājusies. Mums valoda ir jāapvieno, jo, ja mēs apvienojamies administratīvi, tad arī jāapvieno valoda. Valsts valoda ir mūsu literatūras valoda, un tā mums jācieņa.”¹⁵¹⁴

Līdzīgu viedokli Satversmes komisijas vārdā pauda referents Jānis Purgals: “Satversmes komisijā nebija ne mazāko šaubu par to, ka valsts valoda var būt tikai latviešu literatūras valoda un nevis kāda no izloksnēm, lai to lietotu, kur lietodami [...] Viscaur par valsts valodu ir uzskatāma latviešu literatūras valoda.”¹⁵¹⁵

Latvijas Satversmes sapulce priekšlikumu par oficiālas valodas tiesībām latgaliešu izloksnei noraidīja kā otrajā, tā arī trešajā lasījumā.¹⁵¹⁶ Kā uzsvēra Satversmes komisijas priekšsēdētājs Mārgers Skujenieks, “katra latvieša, kā kurzemnieka, tā vidzemnieka, tā latgalieša interesēs ir, lai mums būtu viena valoda; jo lielāks būs mūsu skaits, jo stiprāka būs mūsu kultūra, un jo stiprāks būs viņai pamats, jo labāk varēs viņa zelt un plaukt.”¹⁵¹⁷

Tā kā Satversmes II daļu nepieņēma, valsts valodas regulējums tika saglabāts zemāka juridiskā spēka tiesību aktu līmenī. Latviešu valodas pozīcijas pilnā mērā nostiprināja 1935. gada Likums par valsts valodu.¹⁵¹⁸

15. Ņemot vērā valsts valodas un valsts karoga dažādo nozīmi un laika ziņā atšķirīgo nostiprināšanu Satversmē, turpmāk panta komentārā atsevišķās apakšnodaļās nošķirti tiks analizēti valsts valodas un valsts karoga juridiskais statuss, to normatīvā regulējuma vēsturiskā attīstība un tiesiskās aizsardzības jautājumi.¹⁵¹⁹

¹⁵¹² Latvijas Satversmes sapulces V sesijas 10. sēdes 1922. gada 7. februārī stenogramma.

¹⁵¹³ Turpat.

¹⁵¹⁴ Turpat.

¹⁵¹⁵ Turpat.

¹⁵¹⁶ Latvijas Satversmes sapulces V sesijas 10. sēdes 1922. gada 7. februārī un 34. sēdes 1922. gada 5. aprīlī stenogramma. Plašāk skat.: Pleps J. *Latgaliešu valoda un Satversme*. Jurista Vārds, 2011. 25. oktobris, Nr. 43 (690).

¹⁵¹⁷ Latvijas Satversmes sapulces V sesijas 34. sēdes 1922. gada 5. aprīlī stenogramma.

¹⁵¹⁸ Likums par valsts valodu (05.01.1935.). *Valdības Vēstnesis*, 1935. 9. janvāris, Nr. 7.; *Latviešu valoda 15 neatkarības gados. Lingvistiskā situācija, attieksme, procesi un tendences*. Valsts valodas komisija. Joma D. (Zin. red.). Rīga: Zinātne, 2007, 13.–36. lpp.

¹⁵¹⁹ Riekstiņš J. *Par latviešu valodu. Pret rusifikāciju 1944–1989. Dokumenti*. Atb. red. D. Liepa. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2012; Ozoliņš U. *Čiņa par latviešu valodas statusu padomju okupācijas laikā (1944–1989)*.

C. Valsts valoda

1. Valsts valodas statusa atjaunošana un latviešu valodas statusa nostiprināšana Satversmē

16. Pēc Latvijas Republikas okupācijas valodu koeksistenci Latvijā noteica PSRS valodas politikas principi. Latviešu valodas sociolingvistiskās funkcijas aizvien sašaurinājās, un 20. gs. 80. gadu beigās kolektīvas latviešu divvalodības apstākļos bija izveidojušies priekšnoteikumi straujai latviešu lingvistiskajai asimilācijai. 1988. gada 1.–2. jūnijā Latvijas Radošo savienību plēnumā pirmoreiz publiski tika izteikta doma par valsts valodas statusa atjaunošanu latviešu valodai. 1988. gada 11. jūlijā LPSR Augstākās padomes Prezidijs izveidoja darba grupu priekšlikumu izskatīšanai Latvijas PSR Konstitūcijas un citu republikas likumdošanas aktu pilnveidošanas un Tautas deputātu padomju darba uzlabošanas jautājumos.¹⁵²⁰

Latviešu valoda sāka atgūt savu statusu pagājušā gadsimta astoņdesmito gadu beigās. 1988. gada 6. oktobrī tika pieņemts LPSR Augstākās padomes lēmums par latviešu valodas statusu, bet 1989. gada 5. maijā LPSR Konstitūcija tika papildināta ar 73.¹ pantu, kas paredzēja, ka “Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā valsts valoda ir latviešu valoda”. Latviešu valodu kā Latvijas Republikas valsts valodu paredzēja Latvijas Republikas Augstākās padomes Latvijas Tautas frontes frakcijas deputāta Aivara Endziņa vadītās darba grupas 1991. gadā sagatavotā Latvijas Republikas Pamatlikuma pārejas periodam 13. pants.¹⁵²¹

1991. gada 21. augustā Latvija *de facto* atguva neatkarību. 1992. gada 31. martā tika pieņemts Latvijas Republikas likums “Par grozījumiem un papildinājumiem LPSR Valodu likumā”. Šajos grozījumos un papildinājumos atspoguļojās pārmaiņas Latvijas valstiskajā statusā un tika nostiprināta valodu juridiskā hierarhija.¹⁵²² Līdztekus valsts valodas tiesību garantēšanai Latvijas minoritāšu valodu attīstība tika nodrošināta ar likumu “Par Latvijas nacionālo un etnisko grupu brīvu attīstību un tiesībām uz kultūras autonomiju”.¹⁵²³

Valodu likumā tika noteikta latviešu valodas un citu valodu lietošana valsts, tautas saimniecības un sabiedriskās darbības sfērās, pilsoņu valodas izvēles tiesības un valodu aizsardzības pasākumi. Atsevišķas likuma normas stājās spēkā tikai trīs gadu laikā pēc likuma stāšanās spēkā. Pakāpeniskums latviešu valodas funkciju atjaunošanā bija nepieciešams, lai radītu materiālo bāzi latviešu valodas mācīšanai un lietošanai valsts varas un pārvaldes institūcijās, kā arī panāktu psiholoģisko lūzumu sabiedrībā.

Grām.: Riekstiņš J. *Par latviešu valodu. Pret rusifikāciju 1944–1989. Dokumenti*. Atb. red. D. Liepa. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2012, 8.–19. lpp.

¹⁵²⁰ Skat.: Par latviešu valodas statusu: Latvijas PSR Augstākās padomes lēmums (06.10.1988.). *Latvijas PSR Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs*, 1988. 13. oktobris, Nr. 41. Pieejams arī: <http://www.vvk.lv/index.php?sadala=135&id=167>

¹⁵²¹ Latvijas Republikas Pamatlikums pārejas periodam. Projekts. *Laikraksta Diena pielikums “Likumi, lēmumi, oficiālie dokumenti”*, 1991. 12. jūlijs, Nr. 26.

¹⁵²² Par grozījumiem un papildinājumiem Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Valodu likumā: likums (31.03.1992.). *Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs*, 1992. 16. aprīlis, Nr. 15.

¹⁵²³ Par Latvijas nacionālo un etnisko grupu brīvu attīstību un tiesībām uz kultūras autonomiju: likums (19.03.1991.). *Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs*, 1991. 6. jūnijs, Nr. 21.

Ministru padome 1989. gada 3. maijā akceptēja Programmu latviešu valodas funkcionēšanas nodrošināšanai valsts, sabiedriskās, kultūras dzīves un citās sfērās. Programmā (1989–1992) bija iekļauti prioritāri pasākumi vairākos virzienos: latviešu valodas mācīšana pieaugušajiem darba laikā un bez maksas, metodiskā nodrošinājuma izstrāde, materiāli tehniskās bāzes nostiprināšana lietvedības pārkārtošanai, sinhronās tulkošanas iekārtu iegāde u.c. Tika pieņemts valdības lēmums par pensijas un darba algas saglabāšanu skolotājiem, kuri iesaistījušies latviešu valodas mācīšanā. Tika sagatavots un publicēts arī daudz mācību grāmatu, mācību palīgīdzekļu un vārdnīcu.

Valsts valodas likums tika pieņemts 1999. gada 9. decembrī, un tas ir secīgs posms Latvijas valodas politikā un galvenais instruments latviešu valodas statusa nodrošināšanā. Likumu papildina vairāki Ministru kabineta noteikumi, kas precizē atsevišķu pantu normas. Satversmē nostiprinātais latviešu valodas kā valsts valodas statuss un principi valsts valodas lietošanas jomā plašāk ir izvērtēti likumos, it īpaši speciālos valodu likumos. Latvija nav izņēmums pasaules valstu starpā – valodu likumi ir vairāk nekā 1200 gadu sens likumdošanas atzars, kas arī mūsdienās tiek aktīvi veidots un papildināts.

17. Pirmo reizi priekšlikumu komentējamajā pantā līdztekus valsts karogam regulēt arī valsts valodu izteikusi Saeimas Publisko tiesību komisija, strādājot ar Latviešu zemnieku savienības iesniegtajiem Satversmes grozījumiem.

Publisko tiesību komisijas izraudzītais referents Alfrēds Bērziņš 1934. gada 3. maija sēdē ziņoja:

“Visupirms komisija ir labojusi Satversmes 4. pantu. Satversmes 4. pantā līdz šim bija paredzēts valsts karoga veids, kādam tam jābūt, bet par vienu citu svarīgu lietu – valsts valodu ir sevišķs likums. Publisko tiesību komisija atzina, ka ir nepieciešami ievest Satversmē arī valsts valodas lietošanas noteikumus. Tā ir svarīgāka par valsts karogu; tāpēc 4. pantu papildināja ar teikumu: “Valsts valoda ir latviešu valoda.””¹⁵²⁴

Izskatot otrajā lasījumā Satversmes grozījumu projektu, neviens Saeimas deputāts nebalsoja pret 4. panta izteikšanu šādā redakcijā: “Valsts valoda ir latviešu valoda. Valsts karogs ir sarkans ar baltu svītru.”¹⁵²⁵

18. Iecere papildināt Satversmi ar valsts valodu reglamentējošu normu apspriesta 1997. gadā nodibinātajā Saeimas komisijā, kura tika izveidota Satversmes otrās daļas – “Par cilvēktiesībām” – izstrādei. Šī komisija līdzīgi Latvijas Satversmes sapulces Satversmes komisijai izšķīrās nostiprināt valsts valodu cilvēktiesību nodaļā. Tās sagatavotā Satversmes otrās daļas “Par cilvēktiesībām” projekta 114. pants paredzēja: “Latviešu valoda ir valsts valoda. Personām, kuras pieder pie mazākumtautībām, ir tiesības saglabāt un attīstīt savu valodu, etnisko un kultūras savdabību.”¹⁵²⁶

Atzinumā par šo likumprojektu Labklājības ministrija rosināja teikumu “Latviešu valoda ir valsts valoda” pārcelt uz Satversmes I nodaļu. Līdzīgu priekšlikumu izteica Tieslietu ministrija, kas rosināja Satversmi papildināt ar 4.¹ pantu “Latvijas valsts valoda ir latviešu valoda”. Satversmes grozījumu projektu, kas citastarp noteiktu latviešu

¹⁵²⁴ Latvijas Republikas 4. Saeimas IX sesijas 3. sēdes 1934. gada 3. maijā stenogramma.

¹⁵²⁵ Latvijas Republikas 4. Saeimas IX sesijas 5. sēdes 1934. gada 4. maijā stenogramma.

¹⁵²⁶ Satversmes otrās daļas “Par cilvēktiesībām” projekta 1997. gada 12. jūnija variants. Plašāk skat.: Ziemele I. 114. pants. Grām.: *Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības*. Sagatavojis autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 708. lpp.

valodu kā valsts valodu, 1998. gada 11. martā iesniedza arī Saeimas deputāti Aigars Jirgens, Māris Grīnblats, Jānis Straume, Vents Balodis, Anna Seile, Aida Prēdele, Juris Sinka, Normunds Pēterkops, Guntars Grīnblats, Roberts Jurdžs, Juris Galerijs Vidiņš un Andrejs Požarnovs.

19. Pašreizējo no diviem teikumiem sastāvošo Satversmes 4. panta redakciju Saeima 1998. gada 21. maijā pieņēma pirmajā lasījumā kā Saeimas Juridiskās komisijas alternatīvo likumprojektu.¹⁵²⁷ Kā Saeimas sēdē norādīja Juridiskās komisijas referents deputāts Ilmārs Bišers, "Juridiskās komisijas alternatīvais variants pieņēma no "Tēvzemei un Brīvībai" priekšlikumus par to, ka jautājums par valsts valodu būtu ietverams pirmajā daļā. Starp citu, šo jautājumu apsvēra arī izveidotā komisija, bet komisijai nebija pilnvaru ķerties klāt citām Satversmes daļām, tāpēc viņa varēja izskatīt tikai priekšlikumus par otro daļu, un līdz ar to viņa ietvēra tur šo priekšlikumu. Bet Juridiskā komisija to atbalstīja vienprātīgi, ka šo jautājumu pārnes uz pirmo daļu".¹⁵²⁸ Tādā veidā atbalstu guva jau IV Saeimas Publisko tiesību komisijas vīzija par komentējamā panta saturu un valsts valodas vietu Satversmes sistēmā.

20. Uz otro lasījumu deputāts Aleksandrs Golubevs iesniedza priekšlikumu izslēgt valsts valodas regulējumu no komentējamā panta. Savu priekšlikumu viņš pamatoja šādi: "Kāpēc parādījās šis te priekšlikums? Mums ir Valsts valodas likums, kas reglamentē to, ka Latvijā valsts valoda ir latviešu valoda, tāpēc runāt par to Satversmē, kurā runāts par ģerboni, par karogu, vispār par tiesībām, es uzskatu, nevajadzētu, tāpēc lūdzu pieņemt manu priekšlikumu."¹⁵²⁹ Tomēr šis priekšlikums neguva atbalstu.

Trešajam lasījumam par 4. panta redakciju priekšlikumi vairs netika iesniegti, un 1998. gada 15. oktobrī Saeima grozījumus pieņēma trešajā lasījumā, konstitucionālā līmenī nosakot valsts valodu.

21. Kā atzīts tiesību zinātnē, tādējādi latviešu valoda tika atzīta par vienu no Latvijas visaugstākajām pamatvērtībām, kas skar demokrātiskas valsts iekārtas pamatus.¹⁵³⁰ Papildus tam Saeima grozīja Satversmes 77.pantu, paredzot: ja Saeima grozītu Satversmes 4.pantu, šie pārgrozījumi pēc tam apstiprināmi tautas nobalsošanā. Līdz ar to Saeima ierobežoja savas tiesības vienpersoniski lemt par izmaiņām valsts valodas jautājumā. Par šo jautājumu galīgo lēmumu varētu pieņemt tikai Latvijas tauta tautas nobalsošanā.

22. Ne mazāk kā viena desmitā daļa vēlētāju 2011. gadā Satversmes 78. panta kārtībā iesniedza izskatīšanai Saeimā grozījumus Satversmē, kas citastarp paredzēja grozīt komentējamā panta pirmo teikumu: "Valsts valodas Latvijas Republikā ir latviešu un krievu valoda."¹⁵³¹

Saeima noraidīja šā likumprojekta nodošanu izskatīšanai Saeimas komisijās. Saeimā pārstāvēto politisko spēku pārstāvji pēc šā balsojuma sniedza pamatojumu savam balsojumam. Piemēram, Saeimas priekšsēdētāja Solvita Āboltiņa norādīja: "Latviešu valoda kā vienīgā valsts valoda ir Latvijas kā neatkarīgas valsts pamats. Latvija ir nacionāla

¹⁵²⁷ Latvijas Republikas 6. Saeimas Juridiskās komisijas 1998. gada 27. aprīļa sēdes protokols Nr. 309.

¹⁵²⁸ Latvijas Republikas 6. Saeimas pavasara sesijas devītās sēdes 1998. gada 21. maijā stenogramma.

¹⁵²⁹ Latvijas Republikas 6. Saeimas rudens sesijas pirmās sēdes 1998. gada 20. augustā stenogramma.

¹⁵³⁰ Nikuļceva I. *Obligātā tautas nobalsošana Latvijā*. Juridiskā zinātne, 2010, Nr. 1, 187. lpp.

¹⁵³¹ Latvijas Republikas 11. Saeimas likumprojekts Nr. 174/Lp11 "Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē".

valsts. Satversme nosaka valsts būtības pamatprincipus, un tie ir: Latvija ir neatkarīga un demokrātiska, tās teritorija ir nedalāma, un vara pieder tautai. Latviešu valoda ir vienīgā valsts valoda. Priekšlikums par grozījumu iesniegts par normu, kura izteic, kas tieši ir Latvijas Republika. Līdztekus pārējiem Satversmes pamatprincipiem latviešu valoda kā vienīgā valsts valoda izsaka mūsu valsts esības jēgu. Ja latviešu valoda vairs nebūtu vienīgā valsts valoda, Latvija kļūtu pavisam cita valsts, kuras pamatā būtu citi principi un citi priekšnoteikumi. Atbalstīt šādus grozījumus nozīmē piekrist būtiski jaunas un atšķirīgas valsts veidošanai.”¹⁵³²

2012. gada 2. februārī Saeima pieņēma paziņojumu “Par latviešu valodas valstisko lomu”.¹⁵³³ Šā paziņojuma teksts, kā arī Saeimas deputātu debātes par iesniegto Satversmes grozījumu noraidīšanu un paziņojuma pieņemšanu izmantojamas kā līdzeklis konstitucionālā likumdevēja gribas noskaidrošanā attiecībā uz latviešu valodas kā valsts valodas statusu un iespējām kādai citai valodai noteikt līdzīgu statusu. Satversmes 78. panta kārtībā rīkotajā tautas nobalsošanā Latvijas pilsoņu kopums ar konstitucionālo balsu vairākumu (Satversmes 79. panta pirmā daļa) noraidīja priekšlikumu noteikt krievu valodai otras valsts valodas statusu.¹⁵³⁴ 2012. gada 18. februārī notikušajā tautas nobalsošanā “Par Satversmes grozījumu pieņemšanu” balsoja 273 347 vēlētāji (24,88 %), bet pret grozījumu pieņemšanu Satversmē bija 821 722 vēlētāji (74,8 %).¹⁵³⁵

2. Valodas jēdziens un funkcijas

23. Verbālā valoda ir cilvēku sugai specifiska komunikācijas forma, kas radikāli atšķiras no dzīvnieku sugu komunikācijas. Ar terminu “valoda” pārnestā nozīmē dažkārt mēdz apzīmēt arī jebkuru komunikācijas līdzekli (piemēram, krāsu valoda, acu valoda), kā arī speciālus simbolus, tomēr komentējamā panta pirmā teikuma kontekstā valodu iespējams definēt kā verbālu signālu un simbolu sistēmu, kā arī šīs sistēmas rakstveida reprezentāciju. Rakstība attīstījās kā papildu izteiksmes līdzeklis, paplašinoties valodas funkcijām un sabiedrības vajadzībām.¹⁵³⁶

24. Cilvēku valodas universālās iezīmes ir, piemēram, visaptveramība, atgriezeniskā saite, nosacītība, atomiskums, atrautība no konteksta, tradicionālitate un repertuāra variēšana. Cilvēki var apgūt arī citas valodas. Dzīvnieku pasaulē tas iespējams tikai dažām sugām mehāniskas reproducēšanas ceļā.¹⁵³⁷ Valoda pilnībā atspoguļo sabiedrības vajadzības; ja sabiedrībā notiek sociālas pārmaiņas, attīstās zinātne un tehnoloģija, valoda spēj šīm pārmaiņām sekot pat vienas paaudzes dzīves laikā. Valoda nav cilvēces saprāta blakusprodukts, tā nav arī kultūras veidojums kā nauda vai rakstība. Valoda ir

¹⁵³² Latvijas Republikas 11. Saeimas rudens sesijas sešpadsmitās (ārkārtas) sēdes 2011. gada 22. decembrī stenogramma.

¹⁵³³ Par latviešu valodas valstisko lomu. *Latvijas Vēstnesis*, 2012. 3. februāris, Nr. 20 (4623). Skat.: Latvijas Republikas 11. Saeimas ziemas sesijas piektās sēdes 2012. gada 2. februārī stenogramma.

¹⁵³⁴ Centrālās vēlēšanu komisijas 2012. gada 23. februāra lēmums Nr. 25 “Par 2012. gada 18. februāra tautas nobalsošanas rezultātiem”. *Latvijas Vēstnesis*, 2012. 24. februāris, Nr. 32 (4635).

¹⁵³⁵ 2012. gada 18. februāra tautas nobalsošana par likumprojektu “Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē”. <http://cvk.lv/pub/public/30256.html>

¹⁵³⁶ Everett D. Language: *The Cultural Tool*. London: Profile Books, 2013, 11–63.

¹⁵³⁷ Pinker S. *The Stuff of Thought: Language as a Window into Human Nature*. Viking Penguin, 2007.

ģenētiski attīstījusies iedzimta visas cilvēku sugas īpatnība, kas pilnveidojas socializācijas gaitā.¹⁵³⁸

25. Visām valodām ir vienas un tās pašas fundamentālās uzbūves īpatnības, tādēļ zinātniski nepamatoti ir runāt par primitīvām un attīstītām valodām. Jau no pašiem verbālās valodas pirmsākumiem tai bijušas raksturīgas četras pamatfunkcijas – nominatīvā (nosaucošā), komunikatīvā (sazināšanās), kognitīvā (domāšanas) un ekspresīvā (pašizpaušmes) funkcija.¹⁵³⁹

26. Kopējo valodu, no kuras dialektiem cēlušās visas radu valodas, sauc par pamatvalodu jeb pirmvalodu. Radniecīgas valodas no savas pamatvalodas ir mantojušas kopējus elementus fonētiskajā sistēmā, gramatiskajā iekārtā un vārdu pamatfondā. Radniecīgas valodas ir pamatvalodas kādreizējie dialekti, kas ar laiku attīstījušies par patstāvīgām valodām. Radniecīgo valodu saimes savukārt var sadalīt grupās un apakšgrupās.¹⁵⁴⁰

Apmēram puse no pasaules iedzīvotājiem runā kādā no indoeiropiešu valodu saimes valodām; pie tām pieder vairāk par pusi no pasaules valodām ar vislielāko runātāju skaitu (angļu, spāņu, franču, portugāļu, krievu, vācu). Šī valodu saime aptver vairākas valodu grupas. Indoeiropiešu valodu saimes iedalījums grupās mēdz atšķirties, bet visbiežāk tiek izdalītas šādas mūsdienās runāto valodu grupas: indiešu, irāņu (indoirāņu), ģermāņu, slāvu, baltu, romāņu, ķeltu valodas, kā arī izolētās indoeiropiešu valodas: armēņu, albāņu un grieķu valoda.¹⁵⁴¹

21. gadsimta pirmās desmitgades beigās pasaulē ir nepilni septiņi tūkstoši valodu vai valodu variantu. Latviešu valoda ietilpst to 389 valodu grupā, kuru runātāju skaits ir no viena miljona līdz desmit miljoniem, un ir 203. vietā pēc runātāju skaita starp visām pasaules valodām.¹⁵⁴² Turklāt par īpaši apdraudētām tiek atzītas valodas, kurās runā mazāk nekā 5000 cilvēku, kam nav rakstu formas un kas netiek lietotas izglītības sistēmā. Tomēr, pat ja piepildītos pesimistiskākās prognozes pat par 90 procentiem pasaules valodu izzušanu gadsimta laikā,¹⁵⁴³ pēc kvantitatīviem un arī kvalitatīviem (izkoptība, lietojums izglītības sistēmā) kritērijiem latviešu valoda būtu to valodu skaitā, kas sagaidīs 22. gadsimtu.

3. Latviešu valoda

27. Senvēstures laikā Baltijā tagadējā Latvijas zemē un daļā Lietuvas teritorijas mitušas četras baltu ciltis – latgaļi, zemgaļi, kurši un sēļi, kā arī lībieši jeb līvi, kuri pie baltiem nepieder. Latviešu valoda pieder pie indoeiropiešu valodu saimes baltu valodu grupas austrumbaltu valodu apakšgrupas. Vienīgā radniecīgā dzīvā valoda latviešu valodai ir

¹⁵³⁸ Pinker S. *The Language Instinct. How the Mind Creates Language*. New York: Harper Perennial, 2007.

¹⁵³⁹ Jackson H., Stockwell P. *An Introduction to the Nature and Functions of Language*. Second edition. Bloomsbury Academic, 2011.

¹⁵⁴⁰ O'Grady W., Aronoff M., Archibald J., Rees-Miller J. *Contemporary Linguistics. An Introduction*. Bedford: St. Martin's Press, 2009.

¹⁵⁴¹ *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Aptuveni 2000 terminu latviešu, angļu, vācu un krievu valodā. Sastādījis autoru kolektīvs V. Skujiņas vadībā. Rīga: Valsts valodas aģentūra, 2007; Dini P.U. *Baltu valodas*. No itāliešu val. tulk. D. Meiere. Rīga: Jāņa Rozes apgāds, 2000.

¹⁵⁴² *Ethnologue: Languages of the World*. http://www.ethnologue.com/ethno_docs/distribution.asp?by=area

¹⁵⁴³ Nelson D. Language Death. Grām.: *The Routledge Companion to Sociolinguistics*. Ed. by C.Llamas, L. Mullany, P. Stockwell. London/New York: Routledge, 2007, pp. 199–204.

lietuviešu valoda. Pie rietumbaltu valodu apakšgrupas piederīgo senprūšu, jātvingu un galindu valodu runātāji lingvistiski asimilējušies 16.–17. gs.

28. Latviešu valodai ir dziļas un senas saknes. Tā saglabājusi indoeiropiešu pirmvalodai raksturīgās iezīmes, ko zaudējušas citas indoeiropiešu valodas. Līdz 19. gs. latviešu valoda pastāvēja kā noteikta sociālā slāņa (zemnieku) valoda, bet netika izmantota administratīvajā darbā un kultūras dzīvē. Arī latviešu rakstību 16. un 17. gs. izveidoja citautieši, galvenokārt vācu mācītāji. Pirmie latviešu valodas apraksti radušies tikai 17. gs., kad tika publicēta Kurzemes hercoga galma mācītāja Georga Manceļa vācu – latviešu vārdnīca un Heinriha Ādolfija latviešu valodas gramatikas grāmata, kurām 18. gs. sekoja mācītāja Gotharda Stendera filoloģiska rakstura darbu kopojums.¹⁵⁴⁴ Tikai 19. gs. vidū latviešu valoda sāka iegūt patstāvību un tika izmantota arī izglītībā. Aizvien aktīvāk tika izvirzītas prasības par latviešu tautas un valodas tiesībām.¹⁵⁴⁵

29. Latviešu valoda ietver gan latviešu literāro valodu, gan ikvienu no latviešu valodas trīs vēsturisko dialektu vairāk nekā piecsimt izloksnēm, gan arī, piemēram, latgaliešu rakstu valodu, kas ir daļēji standartizēta literāra forma, kura izveidojusies uz latviešu valodas augšzemnieku dialekta latgalisko izlokšņu bāzes, gan arī neskaitāmos sociolektus un idiolektus, kuros izpaužas runātāju kultūra, izglītība, nacionālā pašapziņa un sociālā piederība, kā arī indivīda ētiskās un estētiskās attieksmes.¹⁵⁴⁶

Lībiešu valoda nav latviešu valodas paveids, bet īpaša, latviešu valodai neradniecīga valoda, tātad tā nebūtu saistāma ar latgaliešu rakstu valodas statusa un lietojuma problemātiku. Ģenealoģiski tā raksturojama kā urāliešu valodu saimes somugru valodu apakšsaimes Baltijas jūras somu valodu grupas valoda. Šajā valodu grupā vēl ietilpst arī igauņu, somu, karēļu, vepsu, votu un ižoru valoda. Lībiešu valodā pastāvējusi gan garīgā, gan laicīgā literatūra, valoda ir kopta un standartizēta, ir vairāki periodiski izdevumi. Saskaņā ar Valsts valodas likumu valsts nodrošina lībiešu valodas kā pirmiedzīvotāju (autohtonu) valodas saglabāšanu, aizsardzību un attīstību.

4. Valoda kā simbols

30. Valoda ir būtiska nacionālās identitātes sastāvdaļa.¹⁵⁴⁷ Tāpat latviešu valoda ir arī pasaules vērtība, un Latvijas valstij ir pienākums to saglabāt kā unikālu globālās valodu daudzveidības daļu. Latvija ir vienīgā teritorija pasaulē, kur dzīvo skaitliski nozīmīgs un kompakts latviešu valodas runātāju kolektīvs. Valoda tieši tāpat kā valsts himna, karogs un ģerbonis ir valsts simbols, visu valsts iedzīvotāju kopīgā vērtība.¹⁵⁴⁸ Latvijas valsts ir

¹⁵⁴⁴ Nītiņa D. *Valodniecības jautājumi*. Rīga: RTU izdevniecība, 2007, 33. lpp.; Vanags P. Latviešu rakstu valodas izveide un attīstība 16.–18. gadsimtā. Grām.: *Latviešu valoda*. A. Veisbergs (Red.). Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2013, 201.–240. lpp.

¹⁵⁴⁵ Blinkena A. Latviešu valoda laikmetu griežos. Grām.: *Latviešu valoda 15 neatkarības gadus*. Rīga: Valsts valodas komisija, Valsts valodas komisija. Joma D. (Zin. red.). 2007, 10.–11. lpp.; Blinkena A. Latviešu literārā valoda. Grām.: *Latviešu valoda*. A. Veisbergs (Red.). Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2013, 241.–252. lpp.

¹⁵⁴⁶ Druviete I. Latviešu valoda kā valsts valoda: simbols, saziņas līdzeklis vai valstiskuma pamats? Grām.: *Latvija un latviskais. Nācija un valsts idejās, tēlos un simbolos*. A. Cimdiņa, D. Hanovs (Sast.). Rīga: Zinātne, 2010, 131. lpp.

¹⁵⁴⁷ Osipova S. *Valsts valoda kā konstitucionāla vērtība*. Jurista Vārds, 2011. 18. oktobris, Nr. 42 (689).

¹⁵⁴⁸ Druviete I. Latviešu valoda kā valsts valoda: simbols, saziņas līdzeklis vai valstiskuma pamats? Grām.: *Latvija un latviskais. Nācija un valsts idejās, tēlos un simbolos*. A. Cimdiņa, D. Hanovs (Sast.). Rīga: Zinātne, 2010, 139. lpp.

izveidota latviešu nācijas pašnoteikšanās ceļā, un Latvijas valsts pienākums ir pastāvīgi nodrošināt latviešu nācijas, valodas un kultūras ilgtspēju.¹⁵⁴⁹

31. Gan konstitucionālā, gan sadzīves līmenī par īpaši nozīmīgu valsts un valstiskuma simbolu Latvijā tiek atzīta latviešu valoda. Tomēr ar valodas simboliskās lomas atzīšanu konstitūcijā daudzvalodīgā sabiedrībā ir par maz. Atšķirībā no citiem simboliem – valsts karoga, ģerboņa, himnas – valsts iedzīvotājiem nepietiek to pieņemt tikai pasīvi. Pamatu pamats ir valodas lietojums un tās prioritāte ne tikai vārdos, bet arī darbos. Latviešu valodai noteiktais valsts valodas statuss aptver vairākus nosacījumus:

1) valoda valsts teritorijā tiek lietota visās sociolingvistiskajās jomās (valsts varas un pārvaldes institūcijās, pašvaldībās, policijā un bruņotajos spēkos, sadzīves pakalpojumu sfērā, izglītības un kultūras sfērās u.c.),

2) tiek garantētas pilsoņu tiesības lietot latviešu valodu visā valsts teritorijā,

3) latviešu valodas prasme nepieciešama, lai varētu strādāt noteiktās profesijās un ieņemt noteiktus amatus,

4) valsts garantē latviešu valodas aizsardzību un attīstību.

Ja šie nosacījumi tiek pildīti, konkrētajai valodai ir pilnvērtīgas valodas statuss.

32. Divdesmit pirmā gadsimta sākums sociolingvistikā iezīmīgs kā jau tā plašās un atvērtās nozares dziļumā iešanas laiks. Viens no virzieniem, kur pašreiz notiek aktīvi zinātniskās patiesības meklējumi, ir valodas un identitātes saistība.¹⁵⁵⁰ Latviešu valoda nenoliedzami ir nacionālās identitātes elements – ne vienīgais, bet tomēr pats nozīmīgākais.

Valoda kā identitāte pārsvarā tiek uztverta kā nediskutējama, grūti definējama vērtība, kas nostiprinājusies iemācītas vai ieaudzinātas sociālās apziņas līmenī. Latviešu valodas kā identitātes pamatelementa uztverē vārdi un ideāli var nesakrist ar darbiem un realitāti gan lingvistiskajā attieksmē, gan reālajā lingvistiskajā uzvedībā. No šī viedokļa jau citām acīm varam palūkoties uz mūsu nacionālās pašapziņas stiprinātāju atziņām: “Kam sirds nelec jo liksmi, latvju vārdus dzirdot, tam tārps sagrauzis sirdi. Un ja tu, brāl, aiz bailēm atraujies no sava sentēvu mantojuma cienīšanas, tad zini, ka tu neesi vaļīgs, svabads zināšanu māceklis, bet vai nu savas maizes kules, vai cita kungs vergs.” (A. Kronvalds)¹⁵⁵¹; “Tautas dzīvības serde un kodols ir valoda. Jo, valodai mirstot, mirst arī tauta.” (K. Milēnbahs)¹⁵⁵²

¹⁵⁴⁹ Druviete I. Latviešu valoda pēc neatkarības atgūšanas: valodas situācija un valodas politika. Grām.: *Latvieši un Latvija*. Akadēmiski raksti. III sējums. Atjaunotā Latvijas valsts. Stradiņš J. (Galv. red.). Jundzis T., Zemītis G. (Atbildīgie red.). Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2013, 243.–265. lpp.

¹⁵⁵⁰ Edwards J. *Language and Identity. Key Issues in Sociolinguistics*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009; Džozefs Dž. Valoda un politika. No angļu val. tulk. R. Valdmane. Rīga: Zinātne, 2008; Klusakova L., Ellis S.G. Terms and concepts: ‘Frontier’ and ‘identity’ in academic and popular usage. Grām.: *Frontiers and Identities, Exploring the Research Idea*. Pisa: Edizioni Plus, 2006.

¹⁵⁵¹ Kronvalds A. Runa 1871. gada 23. janvārī. Grām.: *Kronvalda Atis. Kopoti raksti*. I. A. Gobas sakārtojumā. Rīga: a/s Valtera un Rapas apgāds, 1937, 75. lpp.

¹⁵⁵² Milēnbahs K. [Līģciemnieks]. *Latviešu valoda*. Pagalms, 1881, Nr. 2, 15.–16. lpp.

5. Valsts valoda konstitūcijās

33. Valodu vērtība vairs netiek apcerēta tikai no tās runātāju skaita vai ekonomisko labumu ieguves viedokļa, bet gan tiek saistīta ar etnosu tradīciju, mentalitātes un savdabības uzturēšanu. Noteiktas valodas runātāju kolektīvo tiesību apjoms un juridiskais instrumentārijs valodas lietojuma nostiprināšanai noteiktās sociolingvistiskās funkcijās ir atkarīgs no valodas statusa. Valodas statusu var definēt kā noteiktas valodas pozīciju vai rangu citu valstī (teritorijā, reģionā, pārvalstiskā veidojumā u.tml.) lietoto valodu starpā. Šis statuss parasti ir juridiski reglamentēts valsts normatīvajos aktos vai starptautiskos līgumos.

34. Ar terminu “valsts valoda” parasti saprot vienu valodu, kura konkrētajā valstī tiek uzskatīta par galveno un kurai šāds statuss noteikts valsts konstitūcijā vai citos normatīvajos aktos. Tomēr konkrētu vēsturisku apstākļu dēļ šāds statuss var arī nebūt formāli noteikts. Tad konkrētā valoda pilda valsts valodas lomu arī bez šāda formāla normatīva apstiprinājuma. Šādos gadījumos var uzskatīt, ka konkrētā valoda pilda valsts valodas lomu un nodrošina oficiālo saziņu sabiedrībā kā faktiskā valsts valoda. Lai noteiktu, kura valoda šādos apstākļos pilda faktiskās valsts valodas lomu, analizējama oficiālā saziņa sabiedrībā, valsts institūciju izdotie akti un citi dokumenti. Nacionālās valstīs par valsts valodu objektīvi kļūst pamatnācijas valoda.

35. Valoda (federālās valstīs vai valstīs ar īpašu vēsturisko situāciju – arī divas vai vairākas valodas), kura valodu hierarhijā ieņem augstāko pozīciju, latviešu terminoloģijā parasti tiek apzīmēta par valsts valodu. Šajā jēdzienā tiek ietvertas vairākas pazīmes, piemēram, kā šī valoda tradicionāli tiek lietota valsts teritorijā, tā ir iedzīvotāju vairākuma pirmā valoda, tā funkcionē visās sociolingvistiskajās funkcijās vai atrodas straujas funkciju ekspansijas procesā. Parasti ar tradīcijas vai likuma spēku tiek nodrošinātas pilsoņu tiesības lietot šo valodu visā valsts teritorijā, šīs valodas prasme ir nepieciešama, lai varētu darboties noteiktās profesijās, tās apguve ir obligāta izglītības sistēmā, kā arī valsts līmenī tiek nodrošināta šo valodu izpēte un standartizācija.¹⁵⁵³

36. Valoda kā valsts suverenitātes simbols un saturs tiek nostiprināta līdz ar valsts pamatiem un valsts simboliku. Visās valstīs, neatkarīgi no tā, vai to konstitūcijās ir *expressis verbis* ietverta atsevišķa norma, kas nosaka valsts valodai aizsardzību, vai arī šādas *expressis verbis* normas nav, valsts valoda ir konstitucionāla vērtība.

Konstitūcija kā pamatdokuments var pastāvēt tikai valodas formātā. Valoda, kurā konstitūcija tiek pieņemta, ir uzskatāma par valsts valodu. Tā kā konstitūcija ir nācijas gribas simbols un vērtība, tad arī valoda, kurā tā ir pieņemta, ir vērtība. Tāpēc Satversmes pieņemšana tikai trīs gadus pēc valsts pasludināšanas 1922. gada 15. februārī bija apliecinājums, ka latviešu valoda var būt valsts valoda, jo tajā var noteikt likumus, spriest tiesu un tauta var komunicēt visās jomās.¹⁵⁵⁴

Latviešu nācija kā valststiesību subjekts ir nacionāli kulturāli definēta vienība, tās locekļus primāri saista valoda, kultūra, sociālā atmiņa, vēsturiskais liktenis. Starp

¹⁵⁵³ Druviete I. Valsts valoda, nacionālā valoda, oficiālā valoda: termini valodu dominējošā statusa apzīmēšanai. Grām.: *Vārds un tā pētīšanas aspekti*. Rakstu krājums. 16 (2). Liepāja: LiePA, 2012, 65.–78. lpp.

¹⁵⁵⁴ Osipova S. *Valsts valoda kā konstitucionāla vērtība*. Jurista Vārds, 2011. 18. oktobris, Nr. 42 (689).

latviešu nāciju kā valstsnāciju un Latvijas valsti pastāv nacionāli kulturāla identitāte. Tas nozīmē vispirms to, ka latviešu valoda Latvijā ir valsts valoda (Satversmes 4. pants) un latviešu kultūra (visplašākajā nozīmē) ir dominējošā kultūra, kuru valsts atbalsta un veicina.¹⁵⁵⁵

37. Valsts valoda ir valoda, kas valstī ar likumu pasludināta par īpašā valsts aizsardzībā esošu un kam ir noteikts juridiskais statuss, saskaņā ar kuru tā valstī tiek izmantota tiesību aktos, tiesvedībā, lietvedībā un veic visas sabiedriskās funkcijas, sekmējot sabiedrības integrāciju. Parasti valsts valoda ir tās nācijas valoda, kas izveidojusi valsti vai ir vadošā valstī. Retāk valstī ir vairākas valsts valodas.¹⁵⁵⁶

Konstitucionālo tiesību teorijā atzīts, ka valsts valoda ir valoda, kuru par valsts valodu nosaka konstitūcija vai kāds cits normatīvs akts. Valsts valodas lietošana ir obligāta valsts varas institūciju darbībā un valsts institūciju saziņā ar privātpersonām. Valsts valodas statusa noteikšana piešķir valodai simbolisku vērtību. Savukārt par oficiālo valodu uzskatāma tāda valoda, kura tiek izmantota valsts institūciju darbībā un valsts institūciju saziņā ar privātpersonām tikai kā tehnisks saziņas instruments bez papildu simboliskās jēgas.¹⁵⁵⁷

Valodas politika nav privātpersonu vai nevalstisku institūciju uzdevums. Tai nepieciešama pastāvīga valsts uzmanība. Ar valodas politiku nedrīkst nodarboties periodiski vai atkarībā no valdošo partiju pozīcijas. Ilgtermiņa plānošana un kompleksa pieeja ir veiksmīgas valodas politikas priekšnoteikums.¹⁵⁵⁸

Līdz ar to konstitucionālā likumdevēja lēmumam noteikt valsts valodu vai oficiālo valodu ir tiesībpolitiskas konsekvences.

38. Valsts valoda kā termins tiek lietota vairumā Centrāleiropas un Austrumeiropas nacionālo valstu, kas veidojušās, sabrūkot daudznacionālajām Austroungārijas un Krievijas impērijām.¹⁵⁵⁹

Valodas noteikšana par valsts valodu liecina, ka šī valoda kļūst par konstitucionālu vērtību. Valsts valoda sargā tautas identitāti, veicina pilsoniskās sabiedrības integrāciju, nodrošina tautas suverenitātes īstenošanu, valsts integritāti un nedalāmību, kā arī pienācīgu valsts un pašvaldību institūciju funkcionēšanu.¹⁵⁶⁰

Valsts valoda ir obligāts saziņas līdzeklis sabiedriskās dzīves publiskajā jomā, kuru

¹⁵⁵⁵ Valsts prezidenta Konstitucionālo tiesību komisijas 2012. gada 17. septembra viedoklis "Par Latvijas valsts konstitucionālajiem pamatiem un neaizskaramo Satversmes kodolu". Grām.: *Par Latvijas valsts konstitucionālajiem pamatiem un neaizskaramo Satversmes kodolu*. Konstitucionālo tiesību komisijas viedoklis un materiāli. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2012, 99. lpp. Viedokļa 209. punkts.

¹⁵⁵⁶ *Valodniecības pamattermiņu skaidrojošā vārdnīca*. Aptuveni 2000 terminu latviešu, angļu, vācu un krievu valodā. Sastādījis autoru kolektīvs V. Skujiņas vadībā. Rīga: Valsts valodas aģentūra, 2007, 427. lpp.

¹⁵⁵⁷ Андреева Г.Н. *Конституционное право зарубежных стран*. Москва: Eksmo Education, 2005, c. 296–297.

¹⁵⁵⁸ Druviete I. Valodas situācija un valodas politika. Grām.: *Latviešu valoda*. A. Veisbergs (Red.). Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2013, 393.–414. lpp.; Раннунт М. *Пособие по языковой политике*. Tallinn: Atlex, 2004, 12.

¹⁵⁵⁹ Sal.: Spolskis B. *Valodas pārvaldība*. No angļu val. tulk. I. Druviete. Rīga: Zinātne, 2011, 179. lpp.

¹⁵⁶⁰ Lietuvas Republikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas. Plašāk skat.: Vainiutė M. *Lietuvių kalbos kaip valstybinės konstitucinis statusas: pagrindiniai aspektai*. Jurisprudencija, 2010, t. 4 (122), p. 25–41.

valsts par tādu ir noteikusi. Parasti valsts valoda ir viens no valsts simboliem un konstitucionālās iekārtas pamatelements.¹⁵⁶¹

39. Vairumā valstu, kuru konstitūcijās noteikts valodas statuss, lietots termins “oficiālā valoda”. Oficiālā valoda tiek lietota valsts pārvaldē, likumdošanā, oficiālā mutvārdu vai rakstveida komunikācijā (parlamenta un valdības sēdēs un sanāksmēs, lietvedībā u.tml.). Visticamāk, šī valoda būs mācībvaloda valsts skolās un valdības informācijas valoda plašsaziņas līdzekļos. Ja oficiālās valodas statuss noteikts divām vai vairākām valodām, vajadzētu būt speciāliem noteikumiem, kas nosaka funkcionālās vai teritoriālās atšķirības šo valodu lietojumā.¹⁵⁶²

Valodas situācijas parametri ikvienā valstī ir atšķirīgi, tāpēc nepastāv ne vienota starptautiski atzīta sistēma valodu statusa apzīmēšanai, ne arī universālas attiecīgo terminu definīcijas. Valodniecības pamatterminu skaidrojošajā vārdnīcā termins “oficiālā valoda” skaidrots šādi: “Valoda, kam valstī piešķirts oficiālo dokumentu valodas statuss. Valstīs ar vairākām vietējām valodām var būt vairākas oficiālās valodas. Piemēram, Eiropas Savienībā katrai dalībvalsts valsts valodai piešķirts Eiropas Savienības oficiālas valodas statuss, kas nosaka to lietojumu tiesību aktos. Dažās valstīs šo terminu lieto kā sinonīmu valsts valodai”.¹⁵⁶³ Termins “valsts valoda”, kas parasti lietots Centrāleiropas un Austrumeiropas valstu konstitūcijās, praktiski ir termina “oficiālā valoda” ekvivalents. Ja konstitūcijā šķirti termini “oficiālā valoda” un “nacionālā valoda”, otrais termins parasti apzīmē aborigēnu valodu, kam tiek piešķirts simbolisks statuss līdzās bijušo kolonizatoru valodai, kas atzīta par oficiālo valodu.¹⁵⁶⁴

Vairumā gadījumu tas saistīts ar kādas valodas īpašo lomu valsts identitātē (piemēram, maltiešu valoda kā nacionālā līdzās maltiešu un angļu valodai kā oficiālajām Maltā, sango kā nacionālā un franču kā oficiālā Centrālāfrikas Republikā, svahili kā nacionālā un svahili un angļu kā oficiālā Kenijā). Šveices 2000. gada konstitūcijas¹⁵⁶⁵ 4. pantā noteikts, ka “nacionālās valodas ir vācu, franču, itāļu un retoromāņu valoda”, bet 70. pantā: “Konfederācijas oficiālās valodas ir vācu, franču un itāļu valoda. Retoromāņu valoda ir oficiālā valoda attiecībā ar personām, kas runā retoromāņu valodā.” Somijas konstitūcijas 17. pants noteic somu un zviedru valodas lietošanas noteikumus, kā arī garantē sāmu valodas statusu un lietošanas ipatnības.

Turcijas konstitūcijas 3. pants noteic, ka Turku valsts līdz ar tās teritoriju un nāciju ir nedalāma vienība un tās valoda ir turku valoda.¹⁵⁶⁶ Igaunijas konstitūcijas preambula noteic pienākumu garantēt igauņu valodas pastāvēšanu cauri gadsimtiem, un 6. pants par oficiālo valodu nosaka igauņu valodu.¹⁵⁶⁷ Lietuvas konstitūcijas 14. pants noteic, ka valsts

¹⁵⁶¹ Рішення Конституційного суду України 1999 року 14 грудня.

¹⁵⁶² Spolskis B. *Valodas pārvaldība*. No angļu val. tulk. I. Druviete. Rīga, Zinātne, 2011, 180. lpp.

¹⁵⁶³ *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Aptuveni 2000 terminu latviešu, angļu, vācu un krievu valodā. Sastādījis autoru kolektīvs V. Skujiņas vadībā. Rīga: Valsts valodas aģentūra, 2007, 266.–267. lpp.

¹⁵⁶⁴ Spolskis B. *Valodas pārvaldība*. No angļu val. tulk. I. Druviete. Rīga, Zinātne, 2011, 179. lpp.

¹⁵⁶⁵ Federal Constitution of the Swiss Confederation. http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=179791

¹⁵⁶⁶ Constitution of the Republic of Turkey. <http://www.constitution.org/cons/turkey/part1.htm>

¹⁵⁶⁷ Constitution of the Republic of Estonia. <http://www.president.ee/en/republic-of-estonia/the-constitution/index.html>

valoda Lietuvā ir lietuviešu valoda.¹⁵⁶⁸ Polijas konstitūcijas 27. pants noteic, ka Polijas Republikā oficiālā valoda ir poļu valoda.¹⁵⁶⁹ Francijas konstitūcijas 2. pants par Republikas valodu noteic franču valodu, kas turklāt ir normatīvi fiksēta kā suverenitātes daļa.¹⁵⁷⁰ Turpretī Vācijas konstitūcijā nav *expressis verbis* noteikts par šīs valsts oficiālo valodu.¹⁵⁷¹

40. Latvijas normatīvajos aktos ir nostiprinājies termins “valsts valoda”, uzsverot gan tās sabiedrības vienotājas lomu, gan lietojumu oficiālā saziņā un lietvedībā. Attiecībā uz latviešu valodu latviski jālieto termins “valsts valoda”, nevis “oficiālā valoda”, šādi uzsverot latviešu valodas simbolisko un integratīvo, ne tikai instrumentālo lomu. Runājot par citu valstu dominējošajām valodām, precīza terminu atveide iespējama tad, ja izprotama attiecīgās oriģinālvalodas konstitucionālā statusa apzīmējuma semantika. Plašāk izplatītajās starpniekvalodās – angļu, vācu, franču u.tml. – parasti tiek vispārināts termins “oficiālā valoda”. Šāds vispārinājums būtu pieļaujams arī latviešu valodā, ņemot vērā faktu, ka Rietumeiropas valstu lingvistiskajā un juridiskajā literatūrā terminu “valsts valoda” – “oficiālā valoda” nozīmes šķīrums praktiski nepastāv.¹⁵⁷²

41. Valsts valoda ir politiski, sociāli un kultūras ziņā vienota valstiska veidojuma valoda. Valodas vienotība var rasties tikai noteiktos vēsturiskos apstākļos, kad ir iespējami cieši kontakti tautas locekļu starpā, izveidotas institūcijas un iespējas vienotu izglītības un kultūras formu izveidei, kad radusies nacionālā pašapziņa un vēlme radīt tādu vienas valodas formu – kopvalodu, sauktu arī par standartvalodu, literāro valodu, rakstu valodu, – kas aptvertu visus vienas valodas runātājus.¹⁵⁷³

Latviešu literārā valoda (standartvaloda) nav identificējama ar vienu dialektu. Latviešu valodas kā valsts valodas standartizētā forma nodrošina latviešu nācijas vienotību, Latvijas sabiedrības integrāciju, un tā tiek lietota latviešu valodas kā Eiropas Savienības oficiālās valodas funkcijā. Latviešu literārā valoda ir vairāk nekā 400 gados izkopta vērtība, kas nodrošina nācijas eksistenci.¹⁵⁷⁴

42. Latvijai ir piemērojams unitāras nacionālas valsts valodas politikas modelis. Tas nozīmē, ka par valsts valodu tiek atzīta viena valsts pamatiedzīvotāju valoda, kas nodrošina arī sabiedrības integrāciju. Unitārā valstī (ne federālā, kā Beļģija, Šveice vai Kanāda) divu vai vairāku valodu vienlīdzīgs statuss visā valsts teritorijā neizbēgami novestu pie vienas valodas funkciju degradācijas un pakāpeniskas izzušanas.

Nedaudzajās valstīs, kur divām vai vairākām valodām noteikts valsts (oficiālās) valodas statuss, tas darīts simbolisku vai vēsturisku apsvērumu dēļ (Šrilanka, Somija, Izraēla, Dienvidāfrika, Jaunzēlande, Peru), bet viena valoda izteikti dominē.

¹⁵⁶⁸ Constitution of the Republic of Lithuania. <http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Constitution.htm>

¹⁵⁶⁹ Constitution of the Republic of Poland. <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm>

¹⁵⁷⁰ Constitution of the Fifth Republic. <http://www.assemblee-nationale.fr/english/>

¹⁵⁷¹ Basic Law for the Federal Republic of Germany. http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gg/

¹⁵⁷² Druviete I. Valsts valoda, nacionālā valoda, oficiālā valoda: termini valodu dominējošā statusa apzīmēšanai. Grām.: *Vārds un tā pētišanas aspekti*. Rakstu krājums, 16 (2). Liepāja: LiePA, 2012, 75. lpp.

¹⁵⁷³ Blinkena A. Latviešu literārā valoda. Grām.: *Latviešu valoda*. A. Veisbergs (Red.). Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2013, 241.–252. lpp.

¹⁵⁷⁴ Vanags P. Latviešu rakstu valodas izveide un attīstība 16.–18. gadsimtā. Grām.: *Latviešu valoda*. A. Veisbergs (Red.). Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2013, 201.–240. lpp.

Jāņem vērā, ka divu valodu vienlīdzīgs statuss unitārā valstī būtu īstenojams tikai tad, ja abu valodu runātāju skaits būtu līdzīgs (un ne tikai attiecīgajā valstī, bet arī aiz tās robežām), kopienas vienlīdz perfekti prastu otras valodu un abām valodām būtu vienlīdz augsts prestižs un ekonomiskā vērtība. Latvijas situācijā, runājot par latviešu, krievu un angļu valodu, nav iespējams neviens no šiem hipotētiskajiem nosacījumiem.¹⁵⁷⁵

Valodu barjera un divkopienu sabiedrības veidošanās risks ir viena no mūsdienu Latvijas sociālajām problēmām arī sadzīvē. Pastāv pārāk liela plaisa valodu lietošanā darbā un ikdienā starp respondentiem, kuru dzimtā valoda ir krievu un kuru dzimtā valoda ir latviešu valoda. Cittautiešu pasivitāte latviešu valodas kā komunikācijas valodas izvēlē ir reāls drauds sabiedrības integrācijai uz latviešu valodas pamata.¹⁵⁷⁶

Ņemot vērā gan Latvijas valsts kontinuitāti, gan 20 gadus konsekventi īstenoto valodas politiku, kas ir jūtami stiprinājusi latviešu valodas pozīcijas un stiprinājusi Latvijas sabiedrības integrāciju uz valsts valodas pamata, gan sociolingvistiskas aksiomas par divu vai vairāku valsts valodu vienlīdzības neiespējamību unitārā valstī, Latvijas Republikā nav apšaubāms komentējamajā pantā noteiktais princips par latviešu valodu kā vienīgo valsts valodu. Ja par Latvijas valsts valodu tiktu noteikta kāda cita, nevis latviešu valoda, tad tas būtu pretrunā ar Latvijas valsts dibināšanas mērķi un jēgu, kas piešķir Latvijas valstij noteiktu – tieši latvisku – nacionāli kulturālo identitāti.¹⁵⁷⁷

43. Latviešu valoda tāpat kā jebkuras citas valsts oficiālā vai valsts valoda eksistē daudzveidīgās formās – nacionālajos variantos, dialektos jeb teritoriālajos variantos, sociolektos jeb sociālajos variantos, idiolektos (katra valodas lietotāja individuālajā runā). Jebkurā izkoptā valodā pastāv arī funkcionālā un ekspresīvā stilistiskā diferenciācija. Latviešu valodā uz augšzemnieku dialekta latgalisko izlokšņu pamata vēsturiski ir izveidojies īpašs paveids – latgaliešu rakstu valoda. Latvijas valsts rūpējas par šī paveida saglabāšanu un attīstību; it īpaši pēdējos gados sniegts liels atbalsts tā izpētei, lietošanai plašsaziņas līdzekļos un fakultatīvai apguvei izglītības sistēmā Latgales reģionā. Latgaliešu rakstu valoda ir virsdialektāla un pastāv galvenokārt rakstu formā, bet mutvārdu saziņā tiek lietota kāda no vietējām izlokšnēm. Turklāt Latgales reģionā tāpat kā Kurzemē, Vidzemē un Zemgalē pastāv t.s. diglosija: daudzi iedzīvotāji vienlīdz labi pārvalda gan vietējo izlokšni, gan latviešu kopvalodu – literāro valodu – un tās lieto atbilstoši situācijai.

44. Satversmes 4. pants ir jāinterpretē tā, lai tas attiektos arī uz latgaliešu rakstu valodu kā latviešu nācijas īpašas kultūrvēsturiskas daļas valodu.¹⁵⁷⁸ Latgaliešu rakstu valoda ir vērā ņemama Latgales vēsturiskās attīstības savdabība, kura konstitucionāli tiek aizsargāta ar Satversmes 3. panta starpniecību.¹⁵⁷⁹ Līdz ar to nacionālas valsts principu sistēmā

¹⁵⁷⁵ Druviete I. Latviešu valoda – vienīgā valsts valoda Latvijā. Grām.: *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Populārzinātnisku rakstu krājums. Nr. 8. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2013, 15.–23. lpp.

¹⁵⁷⁶ Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 12.02.2014. sprieduma lietā Nr. SA-1/2014 36. punkts.

¹⁵⁷⁷ Par Latvijas valsts konstitucionālajiem pamatiem un neaizskaramo Satversmes kodolu. Grām.: *Par Latvijas valsts konstitucionālajiem pamatiem un neaizskaramo Satversmes kodolu*. Konstitucionālo tiesību komisijas viedoklis un materiāli. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2012, 109. lpp. Viedokļa 233. punkts.

¹⁵⁷⁸ Levits E. *Par latviešu valodu Satversmes 4. pantā nacionālas valsts kontekstā*. Jurista Vārds, 2011. 25. oktobris, Nr. 43 (690).

¹⁵⁷⁹ Satversmes tiesa. 27.11.2007. 2007-10-0102. 40.5.punkts.

latgaliešu rakstu valodai ir nodrošināma pienācīga vieta, jo Latgales vēsturiskā savdabība arī ir Latvijas nacionālās identitātes sastāvdaļa un konstitucionāli aizsargājama vērtība. Pamatoti ir atzīts, ka latgaliešu rakstu valoda ir viena no latviešu valodas dzīvības saknēm un gadsimtu gaitā ir palīdzējusi saglabāt Latgales gara dzīvi un latvisko identitāti.¹⁵⁸⁰

Tomēr latgaliešu rakstu valodas aizsardzība nevarētu tikt pretstatīta Latvijas kā nacionālas valsts interesēm un latviešu valodas kā vienīgās valsts valodas nostiprināšanai šajā valstī. Tieši pretēji – latgaliešu rakstu valodas saglabāšanai un popularizēšanai jākalpo latviešu valodas lomas ietekmes palielināšanai Latvijas kultūrvidē, jo īpaši Latgalē. Šādas interpretācijas konsekvence precīzi ietverta Valsts valodas likuma 3. panta ceturtajā daļā.

Satversmes ievada apspriešanās referente par attiecīgo likumprojektu Ilma Čepāne precīzi norādīja: “Latgalieši ir latviešu nācijas daļa, un latgaliešu rakstu valoda ir latviešu valodas paveids, kura aizsardzību paredz Valsts valodas likums. Un ievadā ir formulēts valsts pienākums garantēt latviešu nācijas, tās valodas un kultūras pastāvēšanu un attīstību, un tas attiecas arī uz latgaliešu un citu latviešu reģionālo identitāšu kopšanu, sargāšanu un atbalstu šo identitāšu saglabāšanai.”¹⁵⁸¹

Personas var lietot latgaliešu valodu savstarpējā komunikācijā. Savukārt oficiālajā komunikācijā lietojama literārā latviešu valoda. Iespējamā personas komunikācija ar valsti latgaliešu valodā būtu apspriežama atbilstoši labas pārvaldības principam un privātpersonas tiesību ievērošanas principam.¹⁵⁸² Piemēram, saziņa valsts parlamentā ir oficiāla komunikācija, tādēļ tajā gan runas, gan rakstu formā lietojama tikai un vienīgi literārā valoda.

45. 21. gadsimtā konkurētspējīgas ir tikai valodas ar izkoptu un attīstītu literārās valodas formu – vienotu terminoloģiju un ortogrāfiju, kodificētām leksikas un gramatikas normām. Latviešu literāro valodu mūsu kultūras darbinieki un vārda mākslas meistari ir veidojuši vairāk nekā 400 gadu. Tā nav identificējama ar kāda noteikta Latvijas novada izlokšni, bet ir virsdialektāla, uzņēmusi visu vērtīgāko no visām Latvijas vairāk nekā 500 izlokšnēm. Tā ir mūsu valsts, tās novadu un iedzīvotāju vienotības simbols, tā ir sabiedrības lingvistiskās integrācijas pamats un šai formā reprezentē Latviju kā viena no Eiropas Savienības oficiālajām valodām. Apšaubīt latviešu literārās valodas vienojošo lomu nozīmē apšaubīt Latvijas valsts teritoriālo integritāti.

6. Valsts valodas konstitucionālais statuss

46. Tendence norādīt un nostiprināt konstitūcijās valsts valodu vai detalizēti regulēt tās statusu spilgtāk izpaužas kopš 20. gadsimta sākuma, paplašinoties to jautājumu lokam, kuri tradicionāli gūst konstitucionālu regulējumu. Konstatējams, ka valsts valodas regulējums tiek ietverts attiecīgo valstu konstitūciju sākuma pantos, arī uzsverot valsts valodas saikni ar suverenitāti.¹⁵⁸³

¹⁵⁸⁰ Jansone I., Stafecka A. Latviešu rakstības attīstība: lejzemnieku un augšzemnieku tradīcija. Grām.: *Latvieši un Latvija*. Akadēmiski raksti. I sējums. Latvieši. Stradiņš J. (Galv. red.). Jansone I., Vasks A. (Atbildīgie red.). Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2013, 243. lpp.

¹⁵⁸¹ Latvijas Republikas 11. Saeimas pavasara sesijas devītajās sēdēs 2014. gada 19. jūnijā stenogramma.

¹⁵⁸² Pleps J. *Latgaliešu valoda un Satversme*. Jurista Vārds, 2011. 25. oktobris, Nr. 43 (690).

¹⁵⁸³ Skat., piemēram, Francijas Republikas konstitūcijas 2. pantu, kas ietverts nodaļā par suverenitāti.

Papildus tam arī ne mazāk kā viena desmitā daļa vēlētāju varēja iesniegt Saeimai pilnīgi izstrādātu Satversmes 4. panta grozījumu projektu Satversmes 78. panta kārtībā.

47. Latviešu valodai kā valsts valodai Satversmes 4. pantā ir noteikts konstitucionāls rangs. Tās konstitucionālais rangs nozīmē, ka tā obligāti lietojama valsts institūcijās, pārvaldē, tiesvedībā, oficiālā saziņā un tai jābūt visas Latvijas sabiedrības savstarpējās saziņas valodai neatkarīgi no indivīdu tautības un dzimtās valodas. No Satversmes 4. panta tādēļ izriet: valsts politikai jābūt vērstai uz to, lai nodrošinātu, ka latviešu valoda pilnvērtīgi pilda šo savu Satversmē noteikto konstitucionālo valsts valodas funkciju.¹⁵⁸⁴

Nacionālas valsts virsprincips prasa ne vien tiesiski nodrošināt latviešu valodai valsts valodas statusu (Satversmes 4. pants), bet arī ar valsts rīcībā esošajiem tiesiskajiem līdzekļiem gādāt par to, lai latviešu valoda patiešām reāli pildītu savu valsts valodas funkciju, tas ir, būtu sabiedrības kopējā saziņas un demokrātiskās līdzdalības valoda.¹⁵⁸⁵

Vienīgā reize Latvijas vēsturē, kad pilsoņu kopums pieņēma lēmumu kā kvalificētais konstitucionālais likumdevējs, bija 2012. gada 18. februāra tautas nobalsošana, kad tika noraidīts priekšlikums grozīt Satversmes 4. pantu un citas Satversmes normas, ieviešot Latvijā divas valsts valodas, kas būtiski ietekmētu valsts nacionālo identitāti. Šajā tautas nobalsošanā pilsoņu kopums, darbojoties kā kvalificētais konstitucionālais likumdevējs, papildus apstiprināja Latvijas valsts nacionālo, latvisko raksturu.¹⁵⁸⁶

48. 2012. gada 18. februāra tautas nobalsošanā paustā Latvijas tautas griba ir juridiski saistoša, lai arī pausta negatīvi, proti, balsojot pret piedāvātajiem Satversmes grozījumiem. Tā kā šis balsojums izpildīja Satversmes 79. panta pirmās daļas prasības, uzskatāms, ka Latvijas tauta formulēja savu gribu konstitucionāla ranga aktā. 2012. gada 18. februāra aktā Latvijas tauta Satversmes 79. panta pirmajā daļā noteiktajā kārtībā izlēma krievu valodas statusa jautājumu Latvijas Republikā. Latvijas tauta noraidīja jebkādu iespēju noteikt krievu valodai Latvijas Republikā oficiālas valodas vai reģionālas valodas statusu. Krievu valoda Latvijas Republikā uzskatāma par svešvalodu, kuras individuāla oficiāla lietošana var tikt pieļauta atsevišķos gadījumos, ņemot vērā labas pārvaldības principa un cilvēktiesību prasības. Mēģinājumi šādu regulējumu ietvert likumos vai citos normatīvajos aktos, apejot Latvijas tautas pausto gribu, uzskatāmi par Satversmei neatbilstošiem.¹⁵⁸⁷

49. Satversmes tiesa ir norādījusi, ka nepieciešamība aizsargāt valsts valodu un nostiprināt tās lietošanu ir cieši saistīta ar Latvijas valsts demokrātisko iekārtu.¹⁵⁸⁸ Satversmes 4. pants, nosakot, ka latviešu valoda Latvijas Republikā ir valsts valoda, piešķir tai konstitucionālu statusu. Globalizācijas apstākļos Latvija ir vienīgā vieta pasaulē, kur var tikt garantēta latviešu valodas un līdz ar to arī pamatnācijas pastāvēšana un

¹⁵⁸⁴ Par sabiedrisko elektronisko plašsaziņas līdzekļu tiesisko regulējumu demokrātiskas valsts iekārtā. Grām.: *Valsts prezidenta Konstitucionālo tiesību komisija. Viedokļi: 2008–2011*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 86.–87. lpp. Viedokļa 22. punkts.

¹⁵⁸⁵ Par Latvijas valsts konstitucionālajiem pamatiem un neaizskaramo Satversmes kodolu. Grām.: *Par Latvijas valsts konstitucionālajiem pamatiem un neaizskaramo Satversmes kodolu. Konstitucionālo tiesību komisijas viedoklis un materiāli*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2012, 134. lpp. Viedokļa 318.–319. punkts.

¹⁵⁸⁶ Turpat, 69.–70. lpp. Viedokļa 132. punkts.

¹⁵⁸⁷ Pleps J. *Krievu valoda pēc tautas nobalsošanas*. Jurista Vārds, 2012. gada 28. augusts, Nr. 35 (734).

¹⁵⁸⁸ Satversmes tiesas 2005. gada 14. septembra sprieduma lietā Nr. 2005-02-01-06 15.1. un 15.2. punkts.

attīstība, latviešu valodas kā valsts valodas lietošanas jomas sašaurinājums valsts teritorijā uzskatāms arī par valsts demokrātiskās iekārtas apdraudējumu.¹⁵⁸⁹

Satversmes tiesa ir atzinusi, ka valsts valodas konstitucionālais statuss juridiski nostiprina Latvijas iedzīvotāju tiesības un arī pienākumu lietot latviešu valodu kā mutvārdu, tā arī rakstveida saziņā. Savukārt 2002. gada 24. maijā stājās spēkā Satversmes 101. panta otrās daļas trešais teikums, kas noteic, ka pašvaldību darba valoda ir latviešu valoda. Tātad konstitucionāli nostiprināta prasība pašvaldību darbā lietot latviešu valodu nemainīgi pastāv jau ilgu laiku.¹⁵⁹⁰ Turklāt valsts valodas prasības attiecas gan uz darbiniekiem Darba likuma izpratnē, gan uz politiskajām amatpersonām.¹⁵⁹¹

Satversme paredz valsts valodu, kas ir ne vien Latvijas valsts latviski nacionālā rakstura izpausme, bet vienlaikus arī instruments, lai pilsoņi varētu viens otru saprast un piedalīties kopējā demokrātijas procesā. Latviešu valoda ir noteikta kā tā valodas komunikācijas platforma, kura nodrošina demokrātijas procesu.¹⁵⁹²

50. Arī Eiropas Cilvēktiesību tiesa savulaik norādījusi, ka jebkuram Latvijas iedzīvotājam ir tiesības prasīt, lai viņam būtu iespējams publiskā telpā sazināties valsts valodā. Valsts, nosakot valodu par valsts valodu, principā apņemas garantēt pilsoņiem tiesības lietot šo valodu bez ierobežojumiem ne tikai privātajā dzīvē, bet arī attiecībās ar valsts iestādēm, sūtot un saņemot informāciju šajā valodā. Tiesa uzskata, ka tieši šajā aspektā jāizvērtē pasākumi, kuru mērķis ir aizsargāt attiecīgo valodu.¹⁵⁹³ Turklāt valsts varas institūciju lēmumi valstij būtisku vērtību, piemēram, valodas, pilsonības vai arī kultūras mantojuma, aizsargāšanai ir uzskatāmi par politiskiem lēmumiem. Savukārt Eiropas Kopienu tiesa atzinusi, ka Eiropas Savienības dalībvalstis var pieņemt politiskus lēmumus attiecīgās dalībvalsts valsts valodas aizsargāšanai. Ņemot vērā Latvijas vēsturisko pieredzi, kā arī to, ka latviešu valodas dominance valsts teritorijā joprojām nav pietiekami nodrošināta, pastāv nepieciešamība valstij veikt pozitīvus pasākumus un pastiprināti aizsargāt valsts valodas lietošanu.¹⁵⁹⁴

51. Viens no Satversmes 116. pantā noteiktajiem leģitīmajiem mērķiem, kuram pastāvēt var tikt ierobežota vārda brīvība, ir sabiedrības labklājība, kurā ietilpst arī valsts pienākums veikt nepieciešamos pasākumus, lai nodrošinātu latviešu valodas dominanci sabiedrībā, tādējādi veicinot harmonisku sabiedrības funkcionēšanu.¹⁵⁹⁵

Latviešu valodas kā valsts valodas funkcijas pilnvērtīgi jānodrošina arī tādā vidē, kurā dominē svešvalodas.¹⁵⁹⁶ Latvijas kā nacionālas valsts informācijas un kultūras telpas nostiprināšana latviešu valodā ietver arī izpratnes veicināšanu par Latvijas piederību

¹⁵⁸⁹ Satversmes tiesas 2001. gada 21. decembra sprieduma lietā Nr. 2001-04-0103 secinājumu daļas 3.2. punkts.

¹⁵⁹⁰ Satversmes tiesas 2013. gada 7. novembra sprieduma lietā Nr. 2012-24-03 18.1. punkts.

¹⁵⁹¹ Satversmes tiesas 2013. gada 7. novembra sprieduma lietā Nr. 2012-24-03 16.2. punkts.

¹⁵⁹² Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 2014. gada 12. februāra sprieduma lietā Nr. SA-1/2014 34. un 36. punkts.

¹⁵⁹³ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2004. gada 7. decembra lēmums lietā *Jutta Mentzen alias Mencena v. Latvia*. <http://likumi.lv/doc.php?id=105197>

¹⁵⁹⁴ Satversmes tiesas 2005. gada 14. septembra sprieduma lietā Nr. 2005-02-01-06 15.3. punkts.

¹⁵⁹⁵ Satversmes tiesas 2003. gada 5. jūnija sprieduma lietā Nr. 2003-02-0106 3. punkts.

¹⁵⁹⁶ Par sabiedrisko elektronisko plašsaziņas līdzekļu tiesisko regulējumu demokrātiskas valsts iekārtā. Grām.: *Valsts prezidenta Konstitucionālo tiesību komisija. Viedokļi: 2008–2011*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 87.–88. lpp. Viedokļa 24. punkts.

Rietumu un Eiropas politiskajai un kultūras telpai, kā arī par Latvijā dzīvojošo minoritāšu kultūru.¹⁵⁹⁷

52. Satversmes tiesa ir atzinusi, ka valodu lietojuma proporcijas noteikšana mācību satura apgūvē, uzsverot nepieciešamību daļu izglītības satura apgūt valsts valodā, nav pretrunā ar Satversmes 112. un 114. pantu. Nosakot ierobežojumus, kuru mērķis ir valsts valodas aizsardzība, jāņem vērā, ka latviešu valoda kā valsts valoda Latvijā *expressis verbis* konstitucionāli atzīta samērā nesen, kā arī tas, ka vēsturisku apstākļu dēļ no 1940. gada līdz 1990. gadam latviešu valodas lietošana bija ievērojami sarukusi. Mazākumtautību skolās daļa priekšmetu jā māca mazākumtautības valodā un pakāpeniski jā palielina to priekšmetu skaits, kuri tiek mācīti valsts valodā.¹⁵⁹⁸

D. Valsts karogs

1. Karogs kā valsts simbols un tā regulējums valstu konstitūcijās

53. Valsts karogs ir viens no valsts identitātes simboliem. Karogu uzskata par tautas vienotības un nacionālās varenības ārējo simbolu. Karogs ietver valsts vēstures liecības, tāpat karoga krāsas un ārējais izskats pauž liecības par tautas raksturu, etnogrāfiskām vērtībām, īpatnībām un krāsu gaumi.¹⁵⁹⁹ Satversmē karoga regulējums noteikts 4. pantā, kas atbilst tradicionālajam izkārtojumam citu valstu konstitūcijās, jo raksturīgi, ka karoga regulējums ir ietverts konstitūcijas sākuma daļā (visbiežāk nodaļās ar nosaukumu “Vispārējie noteikumi”). Konstitūcijās tiek noteiktas karoga krāsas un to izkārtojums (piemēram, Francijas konstitūcijas 2. pants¹⁶⁰⁰, Īrijas konstitūcijas 7. pants¹⁶⁰¹, Slovākijas konstitūcijas 8. un 9. pants¹⁶⁰², Lietuvas konstitūcijas 15. pants¹⁶⁰³, Igaunijas konstitūcijas 7. pants¹⁶⁰⁴, Austrijas konstitūcijas 8.a. pants¹⁶⁰⁵, Itālijas konstitūcijas 12. pants¹⁶⁰⁶, Vācijas Pamatlikuma 22. pants¹⁶⁰⁷, Polijas konstitūcijas 28. pants¹⁶⁰⁸), taču krāsu proporcijas un detalizētāki apraksti tiek noteikti speciālos normatīvajos aktos, tāpat kā tas ir arī Latvijā.¹⁶⁰⁹ Arī Veimāras 1919. gada konstitūcijā, kura tiek uzskatīta par vienu no Satversmes

¹⁵⁹⁷ Turpat, 83.–86. lpp. Viedokļa 12. un 21. paragrāfs.

¹⁵⁹⁸ Satversmes tiesas 2005. gada 13. maija sprieduma lietā Nr. 2004-18-0106 9.2., 10., 16. un 18. punkts.

¹⁵⁹⁹ Dzirkalis K. Latvijas karoga vēsture. Rīga: Grāmatu draugs, 1936, 17. lpp.; Elgenius G. *The origin of European national flags. Flag, Nation and Symbolism in Europe and America*. Ed. by T.H. Eriksen and R. Jenkins, Routledge, 2007, p. 27.

¹⁶⁰⁰ Constitution of the Fifth Republic. <http://www.assemblee-nationale.fr/english/8ab.asp#XVII>

¹⁶⁰¹ Constitution of Ireland. http://www.taoiseach.gov.ie/attached_files/html%20files/Constitution

¹⁶⁰² Constitution of The Slovak Republic. <http://www.slovakia.org/sk-constitution.htm>

¹⁶⁰³ Constitution of the Republic of Lithuania. http://www.lrkt.lt/Documents2_e.html

¹⁶⁰⁴ Constitution of the Republic of Estonia. <http://www.president.ee/en/republic-of-estonia/the-constitution/index.html>

¹⁶⁰⁵ Bundes-Verfassungsgesetz (B-VG). http://www.ris.bka.gv.at/Dokumente/ErV/ERV_1930_1/ERV_1930_1.pdf

¹⁶⁰⁶ Constitution of the Italian Republic http://www.senato.it/documenti/repository/istituzione/costituzione_inglese.pdf

¹⁶⁰⁷ Grundgesetz. http://www.bundestag.de/bundestag/aufgaben/rechtsgrundlagen/grundgesetz/gg_02.html

¹⁶⁰⁸ Constitution of the Republic of Poland. <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm>

¹⁶⁰⁹ Latvijas valsts karoga likuma 2. pantā ir noteikts, ka Latvijas valsts karogs ir karmīnsarkans ar baltu horizontālu svītru, kur svītru attiecība ir 2:1:2, savukārt karoga platuma un garuma attiecība ir 1:2. Latvijas valsts karoga likums. *Latvijas Vēstnesis*, 2009. 17. novembris, Nr. 182 (4168).

paraugiem, 3. pantā bija nostiprinātas reiha nacionālās krāsas un tirdzniecības karoga krāsu salikums.¹⁶¹⁰

54. Valsts karoga regulējums konstitūcijās ir nostiprināts vairumā valstu, taču tas, piemēram, nav atrodams senākajā rakstītajā un joprojām spēkā esošajā konstitūcijā – ASV 1787. gada konstitūcijā, tāpat arī valsts simbolikas regulējums nav ietverts vienā no jaunākajām, 1999. gadā pieņemtajām Somijas konstitūcijā.

55. Veksiloloģijas pētnieki secinājuši, ka karogi kā nāciju vienojošs simbols kļuva izplatīti 18. gadsimta beigās. Par senāko nacionālo karogu ir atzīts Dānijas karogs, kam ir dokumentāri pierādījumi kopš 1397. gada.¹⁶¹¹ Atsevišķos avotos arī Latvijas karogs tiek minēts kā viens no senākajiem karogiem pasaulē, kuru joprojām lieto mūsdienās.¹⁶¹²

56. Tā kā valsts simbolu mērķis ir valsts reprezentācija, pastāv vispāratzīts princips, ka nevar būt valstis ar identiskiem karogiem.¹⁶¹³ Valstu simbolu, t.sk. karogu, reģistrācijas jautājumi ir ANO Pasaules intelektuālā īpašuma organizācijas kompetencē. Valsts simbolikas lietošanas tiesiskā aizsardzība primāri izriet no 1883. gadā pieņemtās Parīzes Konvencijas par rūpnieciskā īpašuma aizsardzību.¹⁶¹⁴

57. Valsts karogs nav obligāts priekšnosacījums valsts tiesībsubjektības esamībai, t.i., karogs kā valsts simbols neietilpst valsts kā subjekta atzišanas pazīmju katalogā. Līdz ar to valsts karogam, neraugoties uz tā tiesisko aizsardzību, ir simbola nozīme, t.i., karogs pamatā norāda atšķirības starp valstīm (nācijām), līdzīgi kā valsts valoda, himna, valsts ģerbonis u.c. Karoga esamība valsts kā tiesību subjekta sastāvā no starptautisko tiesību viedokļa nav obligāta, jo netiek sasaistīta ar valsts rašanos (atzišanu), ko cita starpā apliecina fakts, ka katra valsts var brīvi mainīt savu karogu, ievērojot valsts normatīvajos aktos noteikto procedūru¹⁶¹⁵.

58. Kā jau minēts, Latvijas valsts karoga regulējums Satversmē ir noteikts jau kopš tās pieņemšanas. Kad 1922. gada 15. februārī tika pieņemta Satversme, Satversmes 4. pants

¹⁶¹⁰ Weimar Constitution. http://www.zum.de/psm/weimar/weimar_vve.php

¹⁶¹¹ Cik sen mums ir savi karogi? *Ilustrētā Pasaules Vēsture*, 2011, Nr. 8, 14. lpp. Skat. arī: <http://www.guinnessworldrecords.com/records-3000/oldest-continuously-used-national-flag/>

¹⁶¹² Skat.: http://www.president.lv/pk/content/?art_id=14647; Stradiņš J. *Trešā atmoda*. Rīga: Zinātne, 1992, 124.–125. lpp.

¹⁶¹³ Dažu valstu karogi gan ir tik līdzīgi, ka tos sākotnēji ir grūti atšķirt, piemēram, Rumānijas un Čadas zili dzeltenī sarkanais karogs (trikolors), arī Monako un Indonēzijas balti sarkanais karogs. Taču minimālās karogu atšķirības slēpjas neredzami atšķirīgās proporcijās vai toņu nokrāsās. Piemēram, Čada 2004. gadā vērsās ANO, lai tā izvērtē karoga līdzību Rumānijas karogam, taču Rumānija uzskata, ka tai ir tiesības saglabāt karogu, ņemot vērā, ka Rumānija ir reģistrējusi karogu Parīzes Konvencijas par rūpnieciskā īpašuma aizsardzību noteiktajā kārtībā, turklāt Čada savu neatkarību ieguvusi vēlāk. Skat.: *Identical flag' causes flap in Romania*. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/3626821.stm>

¹⁶¹⁴ 1883. gada 20. marta Parīzes Konvencija par rūpnieciskā īpašuma aizsardzību. *Latvijas Vēstnesis*, 2003. 8. aprīlis, Nr. 54 (2819); skat. arī: http://www.wipo.int/treaties/en/ip/paris/trtdocs_wo020.html#P155_22332; *Identical flag' causes flap in Romania*. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/3626821.stm>

¹⁶¹⁵ 2014. gada martā par ieceri rīkot referendumu par Jaunzēlandes karoga maiņu paziņoja Jaunzēlandes premjerministrs. Jaunzēlande ir viena no dominijām – bijušajām britu kolonijām, kurās valsts galva joprojām ir Lielbritānijas monarhs. Jaunzēlandes karoga dizainā dominē Apvienotās Karalistes karogs (t.s. *Union Jack*), tādējādi, ņemot vērā, ka postkoloniālais laikmets ir beidzies un Apvienotā Karaliste vairs nedominē pār Jaunzēlandi, premjerministrs paziņojis, ka virzīs jautājumu par karoga maiņu izlemšanai referendumā. Skat.: *New Zealand to hold referendum on national flag*. <http://www.bbc.com/news/world-asia-26524132>

sastāvēja tikai no regulējuma par valsts karogu – tā vienīgais teikums noteica, ka “Latvijas valsts karogs ir sarkans ar baltu svītru”.¹⁶¹⁶ Taču 1998. gada 15. oktobrī, kad tika grozīts Satversmes 4. pants, nostiprinot tajā arī valsts valodas regulējumu, karoga regulējums kļuva par 4. panta otro teikumu un 4. pants tika izteikts šādā redakcijā: “Valsts valoda Latvijas Republikā ir latviešu valoda. Latvijas karogs ir sarkans ar baltu svītru.”

2. Latvijas valsts karoga vēsturiskā izcelšanās un tiesiskā regulējuma ģenēze

59. Lai arī dažādos avotos sastopami dažādi minējumi, nostāsti un atklājumi par Latvijas karoga vēsturisko izcelsmi, tomēr plaši sastopams viedoklis, ka sarkanbaltsarkanās krāsas, kuras atspoguļotas Latvijas valsts karogā, pirmo reizi ir minētas 13. gadsimta Atskaņu hronikā. Saistībā ar zemgaļu vadoņa Nameja uzbrukumu Rīgai hronikā rakstīts, ka 1279. gadā Cēsu komturejas vienība uz kauju ieradās ar sarkanbaltsarkanu karogu.¹⁶¹⁷

60. 19. gadsimta vidū, kad parādījās pirmie tautas atmodas ideoloģijas aizmetņi, intelīģences pārstāvji, balstoties uz Atskaņu hroniku, popularizēja šīs krāsas kā latviešu nacionālās krāsas.¹⁶¹⁸ 19. gadsimtā Tērbatas universitātes profesors Jēkabs Lautenbahs-Jūsmiņš, pētot Atskaņu hroniku, esot atradis atsauci par karogu, un tā šīs krāsas sāka lietot Tērbatas latviešu studenti. Tieši tautiskās atmodas laikmetā, 19. gadsimta septiņdesmitajos gados, sarkanbaltsarkanās krāsas tika pieņemtas kā latviešu nacionālās krāsas.¹⁶¹⁹ Kā latviešu tautu apvienojošs simbols sarkanbaltsarkanās krāsas tika izmantotas arī Pirmo vispārējo latviešu dziesmu svētku karogā “Līgo”.¹⁶²⁰ Epizodiski šīs krāsas lietoja arī strēlnieki 1915.–1917. gadā.¹⁶²¹ Kā norādījusi Valsts heraldikas komisijas locekle Dr.hist. K. Ducmane, heraldikā sarkanā krāsa simbolizē drosmi, ciņu un varonību, bet baltā – cēlumu, atklātību un arī padošanos.¹⁶²²

61. Latvijas karoga vēstures kontekstā būtisks bija 1917. gads – šā gada maijā Rīgā Mākslas veicināšanas biedrībā sanāca mākslinieku sapulce, lai izstrādātu piemērotu karoga zīmējumu. Sapulcē tika izskatīti vairāki Anša Cīruļa izstrādātie karoga meti. Sapulce no vairākiem variantiem izvēlējās A. Cīruļa zīmēto metu, kurā ietverta ideja par likteņupi Daugavu (baltā svītra), kuras krastos divus gadus (1915–1917) atradās fronte un strauvē tika lietas asinis.¹⁶²³ Tādējādi mākslinieks A. Cīrulis tiek uzskatīts par Latvijas

¹⁶¹⁶ Dzirkalis K. *Latvijas karoga vēsture*. Rīga: Grāmatu draugs, 1936, 15. lpp.

¹⁶¹⁷ Latvijas karoga vēsturisko attīstību padziļināti pētījuši vairāki vēsturnieki un zinātnieki. Skat., piemēram: Dzirkalis K. *Latvijas karoga vēsture*. Rīga: Grāmatu draugs, 1936, 39. lpp.; Šilde Ā. *Pirmā Republika*. Rīga: Elpa, 1993, 246. lpp.; Stradiņš J. *Trešā atmoda*. Rīga: Zinātne, 1992, 112. lpp. Par karogu izcelsmi skat. arī: Ģinters V. *Karogi senajā Latvijā*. Daugava, 1968.

¹⁶¹⁸ Vārpa I. *Ceļš uz Latvijas valsti (1914–1922)*. Rīga: Jumava, 2012, 374. lpp.; Skat. arī: Latvija 19. gs. <http://www.letonika.lv/groups/default.aspx?r=2&q=Latvijas%20nauda&id=967175&g=1>

¹⁶¹⁹ Dzirkalis K. *Latvijas karoga vēsture*. Rīga: Grāmatu draugs, 1936, 51.–53. lpp.

¹⁶²⁰ Ducmane K. Latvijas valstiskuma simboli. Grām.: *Latvieši un Latvija*. Akadēmiski raksti. III sējums. Atjaunotā Latvijas valsts. Stradiņš J. (Galv. red.). Jundzis T., Zemītis G. (Atbildīgie red.). Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2013, 276. lpp.

¹⁶²¹ Dzirkalis K. *Latvijas karoga vēsture*. Rīga: Grāmatu draugs, 1936, 54.–59. lpp.

¹⁶²² Ducmane K. Latvijas valstiskuma simboli. Grām.: *Latvieši un Latvija*. Akadēmiski raksti. III sējums. Atjaunotā Latvijas valsts. Stradiņš J. (Galv. red.). Jundzis T., Zemītis G. (Atbildīgie red.). Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija, 2013, 275.–276. lpp.

¹⁶²³ A. Cīrulis Mākslas veicināšanas biedrībā kopumā piedāvāja trīs karoga metus. Pirmajā metā baltā sloksne

valsts karoga meta autoru.¹⁶²⁴ Kā norādījis prof. J. Stradiņš, ar 1917. gada pavasari, pēc Februāra revolūcijas, tas simbolizēja cīņu par Latvijas valstiskumu, sākumā autonomijas, vēlāk – neatkarīgas valsts veidā.¹⁶²⁵

62. Pārliciecināši par sarkanbaltsarkanajām krāsām kā Latvijas nacionālajām krāsām var runāt jau no Latvijas valsts proklamēšanas brīža, kad 1918. gada 18. novembrī tagadējā Latvijas Nacionālā teātra ēkā (tolaik – II Rīgas pilsētas teātri) tika proklamēta Latvijas valsts, skatuve tika dekorēta ar sarkanbaltsarkano karogu. Kā norādīts tā laika presē: “Skatuve glīti pušķota ar palmām, pāri skatuvei paceļoties nacionālam karogam.” Nacionālās lentes bija piespraustas arī pie Tautas padomes locekļu krūtīm (izņemot sociāldemokrātus).¹⁶²⁶ Zāles dekorēšana bija uzticēta profesoram, māksliniekam Jānim Kugam. Mākslinieka atmiņu stāstos norādīts uz grūtībām, kas saistītas ar zāles dekorēšanu. Tautas padomes loceklis Atis Ķeniņš, kurš māksliniekam bija uzticējis šo uzdevumu, sevišķas vēlmes nebija izteicis, tikai norādījis, ka jaunās Latvijas karogs būšot sarkanbaltsarkans. J. Kugam ienācis prātā, ka “vienīgā dekorācija, ko tik īsā laikā varētu radīt, būtu liels jaunās Latvijas karogs, kas kā mātes villaine pāri visai skatuvei aptvertu un tātad simboliski sargātu visus tos Latvijas tautas pārstāvjus, kas šinī svinīgajā aktā pasludinātu sengaidītās Latvijas neatkarību”.¹⁶²⁷ Tolaik esot bijis problemātiski sadabūt tik daudz sarkanā auduma, taču beigās to izdevies atrast, un tad profesora kundze kopā ar teātra šuvēju ķērušās pie karoga šūšanas. Tā kā karoga krāsu proporcijas nebija pateiktas, tad šuvējas visas trīs svītras sagriezušas vienādā platumā.¹⁶²⁸ 1918. gada 18. novembrī un 19. novembra rītā Rīgā bija redzami tikai daži karogi, taču jau tuvāko dienu laikā karogu skaits Rīgas ielās un drīz arī ārpus Rīgas strauji pieaudzis. Kā norādījuši tā laika liecinieki, jau tad bijis skaidrs, ka valsts karoga krāsas būs sarkanbaltsarkanās, kas bija proklamēšanas akta zāles noformējumā.¹⁶²⁹

bija 1/7 daļa no visa karoga platumā. Otrajā metā proporcijā 3:1:3 virs un zem baltās svītras bija divas baltas zvaigznes (auseklīši), kas personificēja četrus Latvijas vēsturiskos novadus. Zvaigznes bija novietotas karoga kāta tuvumā, ik pa divām katrā pusē baltajai svītrai. Trešā metā baltā svītra vidū bija atveidota viļņotā zig-zaga veidā. Sapulce otro un trešo metu atzina par komplicētiem. Arī pirmā meta krāsu uzskatīja par gaišu un nepraktisku. Rezultātā klātesošie ar ievērojamu balsu pārsvaru akceptēja A. Cīruļa priekšlikumu, ka baltā krāsa vidū būs 1/5 no visa karoga platumā, t.i., 1/2 no tumši sarkanās krāsas, tātad proporcijās 2:1:2. Tūdaļ pēc šīs apspriedes A. Cīrulis izgatavoja zīmējumu ar parakstu “Latviešu karogs. Sarkans karogs ar šauru baltu sloksni vidū; baltā sloksne 1/5 daļa no karoga platumā”. Skat.: Dzirkalis K. *Latvijas karoga vēsture*. Rīga: Grāmatu draugs, 1936, 59. lpp.

¹⁶²⁴ Plašāk skat.: Pumpuriņš T. *Sarkanbaltsarkanās – Latvijas karoga krāsas. Pētījumi, atmiņas un dokumenti par Latvijas valsts karoga tapšanas vēsturi*. Cēsis: Cēsu vēstures un mākslas muzejs, 2000, 82.–87. lpp.; Stradiņš J. *Trešā atmoda*. Rīga: Zinātne, 1992, 120. lpp.

¹⁶²⁵ Stradiņš J. *Trešā atmoda*. Rīga: Zinātne, 1992, 185. lpp.

¹⁶²⁶ *Lidums*. Nr. 219., 1918. 20. novembris. Citēts pēc: Pumpuriņš T. *Sarkanbaltsarkanās – Latvijas karoga krāsas. Pētījumi, atmiņas un dokumenti par Latvijas valsts karoga tapšanas vēsturi*. Cēsis: Cēsu vēstures un mākslas muzejs, 2000, 110. lpp.

¹⁶²⁷ Pumpuriņš T. *Sarkanbaltsarkanās – Latvijas karoga krāsas. Pētījumi, atmiņas un dokumenti par Latvijas valsts karoga tapšanas vēsturi*. Cēsis: Cēsu vēstures un mākslas muzejs, 2000, 113. lpp.

¹⁶²⁸ *Lidums*. Nr. 219., 1918. 20. novembris. Citēts pēc: Pumpuriņš T. *Sarkanbaltsarkanās – Latvijas karoga krāsas. Pētījumi, atmiņas un dokumenti par Latvijas valsts karoga tapšanas vēsturi*. Cēsis: Cēsu vēstures un mākslas muzejs, 2000, 113. lpp.

¹⁶²⁹ *Lidums*. Nr. 219., 1918. 20. novembris. Citēts pēc: Pumpuriņš T. *Sarkanbaltsarkanās – Latvijas karoga*

63. Par to, ka Pagaidu valdība bija akceptējusi sarkanbaltsarkano karogu kā valsts karogu, liecināja tās 1918. gada 10. decembra uzsaukums “Latvijas pilsoņi!”, kurā bija norādīts: “[..] Latviešu tauta svinīgi izsludināja savu patstāvību un neatkarību, paceldama augsti pasaules priekšā savas valsts sarkani balti sarkano karogu [..].” Arī uzsaukums noslēdzās ar aicinājumu “Visi ap pagaidu Valdību un brīvās Latvijas karogu”.¹⁶³⁰

64. Par pirmo normatīvo aktu, kurā noteikts valsts karoga lietojums, uzskatāms 1919. gada 3. martā Liepājā izdots iekšlietu ministra “Rīkojums par valsts karoga lietošanu”. Rīkojums bija visai lakonisks: “Uz Latvijas valsts un pašvaldības ēkām drīkst būt vienīgi valsts karogs.” Konkrētāki norādījumi par pašu karogu vēl nebija noteikti. Par rīkojuma nepildīšanu bija paredzēts sods saskaņā ar kara stāvokļa noteikumiem.¹⁶³¹ Pastāv uzskats, ka šim rīkojumam bija vairāk politiska nozīme, lai Brīvības cīņu laikā parādītu, ka Latvijas valdība ir situācijas noteicēja.¹⁶³² Šajā rīkojumā nekas nebija teikts par karoga krāsām un proporcijām.

65. Oficiāli valsts karoga statusu sarkanbaltsarkanais karogs ieguva tikai 1921. gada 15. jūnijā, kad Satversmes sapulce pieņēma likumu “Par Latvijas Republikas karogu un ģerboni”.¹⁶³³ Kā Satversmes sapulcē norādījis Heraldiskās apakškomisijas referents M. Skujenieks, saskaņā ar šo likumu tika nostiprināts jau “lietošanā esošais” karogs: “Šis karogs mums jau ir nodibinājies, viņš atrodas lietošanā, un tādā kārtā šis likums attiecībā uz karogu tikai likuma kārtā noteic to, kas jau patiesi ieviests.”¹⁶³⁴ Likums tika pieņemts steidzamības kārtībā. M. Skujenieks kā referents norādīja uz valsts karoga prototipu – 13. gs. Atskaņu hronikā minēto cēsnieku karogu un faktu, ka zem šādiem karogiem tika izcīnīta Latvijas neatkarība. Apspriežot šo likumu, diskusijas par karogu Satversmes sapulces locekļiem neradās, taču likumprojekta daļa par valsts ģerboni gan raisīja plašas diskusijas. Rezultātā šo likumu pieņēma, 68 Satversmes sapulces locekļiem balsojot par, 30 atturoties, bet pret to nebalsoja neviens.¹⁶³⁵ Līdz ar šī likuma pieņemšanu sarkanbaltsarkanais karogs kļuva par oficiālu valsts karogu. Likumā tika noteiktas karoga krāsu proporcijas un tas, ka svītras ir horizontālas, taču ne toni, ne karoga izmēri netika precizēti. Likumā karoga regulējumam bija atvēlēts tikai 1. pants, kas noteica: Latvijas valsts karogs ir sarkans ar horizontālu baltu svītru. Karoga apakšējai un augšējai daļai

krāsas. Pētījumi, atmiņas un dokumenti par Latvijas valsts karoga tapšanas vēsturi. Cēsis: Cēsu vēstures un mākslas muzejs, 2000, 113.–114. lpp.

¹⁶³⁰ Uzsaukums “Latvijas pilsoņiem!”. *Pagaidu Valdības Vēstnesis*. 1918. 14. decembris, Nr. 1. http://periodika.lndb.lv/periodika2-viewer/view/indexdev.html#panel:pp|issue:/p_001_wawe1918_n001|article:DIVL50|issueTy pe:P Latviešu pagaidu valdībai nodibinoties, tā 1918. gada 18. novembrī arī valdības mitnē (Centrālvesniecas tornī Rīgā, K. Barona ielā 20/2) esot uzvilksusi sarkanbaltsarkano karogu ar 1/5 baltās krāsas dalījumu. Šis karogs ticis izgatavots lielā steigā – naktī uz 18. novembri no vecā Krievijas karoga drēbes. Skat.: Dzirkalis K. *Latvijas karoga vēsture*. Rīga: Grāmatu draugs, 1936, 64. lpp.

¹⁶³¹ Dzirkalis K. *Latvijas karoga vēsture*. Rīga: Grāmatu draugs, 1936, 66. lpp.; Vitiņš V. *Latvijas karoga attīstība*. Akadēmiskā Dzīve, 1986. 1. janvāris.

¹⁶³² Pumpuriņš T. *Sarkanbaltsarkanās – Latvijas karoga krāsas. Pētījumi, atmiņas un dokumenti par Latvijas valsts karoga tapšanas vēsturi*. Cēsis: Cēsu vēstures un mākslas muzejs, 2000, 189. lpp.

¹⁶³³ Likums “Par Latvijas Republikas karogu un ģerboni”. *Valdības Vēstnesis*, 1921. 20. jūnijs, Nr. 135.

¹⁶³⁴ Latvijas Satversmes sapulces stenogrammas. 12. burtnīca. Rīga, 1921, 1199. lpp.

¹⁶³⁵ Latvijas Satversmes sapulces stenogrammas. 12. burtnīca. Rīga, 1921, 1204. lpp.

katrai jābūt divas reizes platakai par vidējo balto daļu (2:1:2).¹⁶³⁶ Ģerboņa regulējums Satversmes sapulcē raisīja daudz plašākas diskusijas. Kā norādījis vēsturnieks A. Šilde: “Ģerboņa jautājums kļuva sarežģītāks ar to, ka nebija tradicionālu latvisku simbolu, lai gan tāds likās saules motīva pielietojums.”¹⁶³⁷ Rezultātā arī likumā ģerboņa regulējums bija izvērstāks, salīdzinot ar karoga regulējumu, jo likums īsi noteica arī abu ģerboņu lietošanas pamatnoteikumus – institūcijas, kurām tos ir tiesības lietot, un lietošanas gadījumus.

66. Neilgi pēc 1921. gada likuma pieņemšanas jautājums par valsts karogu nonāca likumdevēja – Satversmes sapulces – darba kārtībā vēlreiz. 1921. gada 4. oktobrī Satversmes sapulcē pa pantiem tika apspriests Satversmes teksts. Kā jau iepriekš minēts (skat. 12. rindkopu), šajā reizē jautājums par karogu raisīja asas emocijas, taču, neraugoties uz tām, 4. pants 2. lasījumā vienbalsīgi tika pieņemts redakcijā, kādu bija piedāvājusi Satversmes izstrādāšanas komisija.¹⁶³⁸ Trešajā lasījumā priekšlikumi par karoga regulējumu netika izteikti, un Satversmes 4. pants tika pieņemts šādā redakcijā: “Latvijas valsts karogs ir sarkans ar baltu svītru.” Minētais regulējums tā laika juristu vidū netika vērtēts vienprātīgi, piemēram, 1923. gadā Satversmes apskatam veltītā publikācijā bijušais senators un vēlākais tieslietu ministrs B. Disterlo norādījis, ka Satversmes 4. pants “nesatur nekādu jaunu nosacījumu, jo par Latvijas Republikas karogu un ģerboni Satversmes sapulce jau 1921. g. 15. jūnijā bija izdevusi sevišķu likumu [...], kura 1. pants apraksta karoga izskatu pat drusku noteiktāki, nekā Satversmes 4. pants. Pēdējo no vispārējā valststiesiskā viedokļa būtu bijis pareizāki atvietot ar aizrādījumu, ka Latvijas valsts karogu un ģerboni nosaka sevišķs likums, jo valsts satversmēs vispār nav vēlami ievietot noteikumus attiecībā uz tādiem priekšmetiem, par kuriem jau ir runa citos pastāvošos likumos, ievērojot arī to, ka satversmju nosacījumu grozīšanai pastāv pavisam sevišķa kārtība.”¹⁶³⁹

67. 1922. gada 10. augustā valdība pieņēma “Noteikumus par valsts, tirdzniecības, amatu personu un atsevišķu iestāžu flagām un kara kuģu karogiem”.¹⁶⁴⁰ Šajā laikā noteikumos vēl nebija terminoloģiskas konsekvences, jo attiecībā uz valsts karogu tika lietots termins “flaga”. Šajos noteikumos pirmo reizi normatīvā akta līmenī precīzāk bija raksturota karoga krāsa – “flaga krāsa ir tumši sarkana (karmin)”, tāpat noteikumi arī noteica “flags” garuma un platuma attiecību 3:2. Pavisam drīz pēc tam, 1922. gada 21. septembrī, tika pieņemti arī “Noteikumi par Latvijas valsts karoga lietošanu”,¹⁶⁴¹ papildus drīz karoga lietošanas jautājumos tika izdoti vairāki valdības rīkojumi, instrukcijas un pavēles. Tādējādi secināms, ka šajā laikā valdība valsts simboliku regulējošo normatīvo aktu jaunrades jomā bija visai aktīva.

¹⁶³⁶ *Valdības Vēstnesis*, 1921. 20. jūnijs, Nr. 135.

¹⁶³⁷ Šilde Ā. *Pirmā Republika*. Rīga: Elpa, 1993, 247. lpp.

¹⁶³⁸ Satversmes sapulces stenogrammas. IV sesijas 7. sēde 1921. gada 4. oktobrī. Satversmes sapulces loceklis V. Dermanis (t.s. neatkarīgo priekšstāvis) par karoga krāsu kritiku ar Satversmes sapulces balsojumu tika izslēgts no sēdes, un sociāldemokrāti, būdami neapmierināti ar šo lēmumu, pameta sapulces zāli, tādējādi viņi balsojumā nepiedalījās. Skat.: Pumpuriņš T. *Sarkanbaltsarkanās – Latvijas karoga krāsas. Pētījumi, atmiņas un dokumenti par Latvijas valsts karoga tapšanas vēsturi*. Cēsis: Cēsu vēstures un mākslas muzejs, 2000, 191. lpp.

¹⁶³⁹ Disterlo B. *Juridiskas piezīmes pie Latvijas Republikas Satversmes*. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1923. 1. februāris, Nr. 7.

¹⁶⁴⁰ *Valdības Vēstnesis*, 1922. 25. augusts, Nr. 189.

¹⁶⁴¹ *Valdības Vēstnesis*, 1922. 23. septembris, Nr. 214.

68. Ņemot vērā, ka iepriekš minētajos likumos un Satversmē nebija noteiktas ne krāsu proporcijas, ne toni, pat pēc Satversmes pieņemšanas Latvijā vēl tikuši lietoti dažādu proporciju karogi, un īsti nevarēja runāt par to vienveidību. Kā norādījuši tā laika liecinieki, daudzviet Latvijas karoga vietā plīvojis sarkanbaltsarkanais Austrijas karogs (trīs vienāda platuma svītras), turklāt arī valsts amatpersonas dažkārt lietojušas nepareizu izmēru un krāsu proporciju karogus.¹⁶⁴²

69. Tikai 1923. gada 9. janvārī Saeimā tika pieņemts “Likums par Latvijas valsts tirdzniecības, amatu personu un atsevišķu iestāžu un karakuģu karogiem”¹⁶⁴³. Šajā likumā pirmo reizi tika precizētas Latvijas valsts karoga krāsu proporcijas (2:1:2) un tonis (karmīnsarkans). Lai Latvijas karogu atšķirtu no Austrijas Republikas sarkanbaltsarkanā (1:1:1) karoga, Latvijas karogam tika noteiktas citas krāsu proporcijas (2:1:2) un noteikta tumši sarkana krāsa.¹⁶⁴⁴ Tikai līdz ar šī likuma spēkā stāšanos tika novērsta situācija, kad nezināšanas dēļ Latvijā plīvoja dažādu sarkano toņu un proporciju karogi.¹⁶⁴⁵ Bez valsts karoga šis likums paredzēja Latvijas Republikai vēl septiņpadsmit citus karogus, piemēram, Valsts prezidenta standartu, Ministru prezidenta un valdības locekļu, kuģu karogus, cietokšņa, ostu un muitas valžu karogus. 1923. gada 16. martā Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājuma pielikumā iespiesti “Latvijas karogu zīmējumi”, kuros krāsaini attēloti visi septiņpadsmit likumā noteiktie un aprakstītie karogi.¹⁶⁴⁶ Līdz ar šī likuma pieņemšanu oficiāli tika akceptēts pazīstamā mākslinieka A. Cīruļa 1917. gadā izstrādātais karoga mets un valsts karoga regulējums kļuva precīzi noteikts Latvijas normatīvajos aktos.

70. Pēc šo likumu pieņemšanas atsevišķi autori esot rakstījuši, ka “nevienai tautai tik ilgu laiku viens zināms, pieņemts karogs nav plīvojis, un tāpēc mēs varam lepni būt uz to, ka mūsu latviešu nacionālais karogs ir nepārprotami vecākais karogs visu Eiropas valstu starpā”. Taču, kā norādījis profesors J. Stradiņš, šādi pārspilējumi nez vai iztur kritiku, jo, pirmkārt, šis karogs nav visu laiku kopš 13. gadsimta plīvojis un, otrkārt, nevar stingri pierādīt, ka karogs ir autentisks (vēstures liecībās atrodamas liecības, ka karogam bijis vertikāls krāsu izvietojums vai vairākas svītras).¹⁶⁴⁷ Protams, karoga akceptēšana bija nozīmīga arī no nacionālās pašapziņas viedokļa – tautai, kurai līdz 20. gadsimtam nebija savas valsts, bija svarīgi, ka tās karogs ir sens.

71. Jānorāda, ka arī izpildvara laika gaitā pieņēma dažādus tiesību aktus, kuros precizēja karoga lietošanu, piemēram, 1929. gadā tika izdota iekšlietu ministra instrukcija par Latvijas valsts karoga lietošanu, kas laika gaitā vairākkārt tika arī grozīta¹⁶⁴⁸.

¹⁶⁴² Pumpuriņš T. *Sarkanbaltsarkanās – Latvijas karoga krāsas. Pētījumi, atmiņas un dokumenti par Latvijas valsts karoga tapšanas vēsturi*. Cēsis: Cēsu vēstures un mākslas muzejs, 2000, 192. lpp.

¹⁶⁴³ *Valdības Vēstnesis*, 1923. 22. janvāris, Nr. 17.

¹⁶⁴⁴ Pumpuriņš T. *Sarkanbaltsarkanās – Latvijas karoga krāsas. Pētījumi, atmiņas un dokumenti par Latvijas valsts karoga tapšanas vēsturi*. Cēsis: Cēsu vēstures un mākslas muzejs, 2000, 192. lpp.; Stradiņš J. *Trešā atmoda*. Rīga: Zinātne, 1992, 124. lpp.

¹⁶⁴⁵ Dzirkalis K. *Latvijas karoga vēsture*. Rīga: Grāmatu draugs, 1936, 64. lpp.

¹⁶⁴⁶ Latvijas karogu zīmējumi. Pielikums pie “Likums par Latvijas valsts tirdzniecības, amatu personu un atsevišķu iestāžu un karakuģu karogiem”. *Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums*. 1923. 16. marts, pielikums pie 1. burtnīcas.

¹⁶⁴⁷ Stradiņš J. *Trešā atmoda*. Rīga: Zinātne, 1992, 124.–125. lpp.

¹⁶⁴⁸ *Iekšlietu Ministrijas Vēstnesis*. 1929. 14. maijs, Nr. 299. Piemēram, 1935. gadā instrukcijā veikti grozījumi, kuri, citastarp, papildināja, ka arī 15. maijā un 11. augustā “obligātoriski izliekami valsts karogi”. Skat.: *Rīts*, 1935. 20. novembris, Nr. 312.

72. Saeimas 1923. gadā pieņemtais likums un to papildinošie valdības izdotie tiesību avoti noteica valsts karoga statusu un izskatu līdz okupācijai 1940. gadā. 1940. gada vasaras notikumos sarkanbaltsarkanais karogs atradās līdzās sarkanajam karogam. Saskaņā ar Tautas valdības lēmumu abi karogi bija jāizkar 14. jūlijā vēlēšanu dienā, un abi karogi bija izkārti arī Tautas Saeimas 21. jūlijā sēdē, kad Latvijā tika pasludināta padomju vara. Sarkanbaltsarkanais karogs tika ienests Kremlī arī 1940. gada 5. augustā, kad PSRS Augstākā padome uzņēma Latvijas PSR Padomju Savienības sastāvā.¹⁶⁴⁹ Sarkanbaltsarkanais karogs bija valsts karogs līdz 1940. gada 25. augustam, kad tika pieņemta jaunā Latvijas PSR konstitūcija.¹⁶⁵⁰ No 1940. gada sarkanbaltsarkanais karogs bija aizliegts. Padomju okupācijas laikā par sarkanbaltsarkanā karoga glabāšanu cilvēki tika sodīti ar izsūtījumu vai ieslodzījumu uz vairākiem gadiem soda nometnēs.¹⁶⁵¹

3. Latvijas valsts karoga nozīme Trešās atmodas laikā un tā tiesiskā statusa atjaunošana

73. Sākoties latviešu tautas Trešajai nacionālajai atmodai un Padomju Savienības sabrukumam, 1988. gadā sarkanbaltsarkanais karogs piedzīvoja savu atdzimšanu.

1988. gada 14. jūnijā, 1941. gada deportāciju upuru piemiņas dienā, sarkanbaltsarkano karogu cilvēktiesību aizstāvības grupas “Helsinki-86” dalībnieki pirmo reizi pēc padomju armijas ienākšanas Rīgā 1944. gada oktobrī publiski iznesa cauri Rīgai.¹⁶⁵² Pirmais šāds mēģinājums ar Latvijas valsts karogu doties pie Brīvības pieminekļa notika jau nedaudz agrāk – 1988. gada 25. martā, taču grupas aktīvistus arestēja Valsts drošības komitejas (VDK) darbinieki. Arī 14. jūnijā VDK centās arestēt šīs grupas aktīvistus, taču, kā minēts, laimīgu sakritību un bēguļošanas rezultātā aktīvistiem šī iecere izdevās.¹⁶⁵³ Sākoties latviešu tautas Trešajai atmodai, mēģinājumi lietot sarkanbaltsarkano karogu kā nacionālu simbolu dažādos publiskos pasākumos notika aizvien biežāk.¹⁶⁵⁴

74. Sarkanbaltsarkanais karogs bija pirmais no simboliem, par kura atjaunošanu sākās tautas aktivitātes. Plaša tautas kustība ar mērķi atjaunot sarkanbaltsarkanā karoga statusu sākās jau 1988. gada jūnijā, nedaudz vēlāk, septembrī, par himnas “Dievs, svēti Latviju!” un 1989. gada sākumā – arī par ģerboņa atjaunošanu.¹⁶⁵⁵

¹⁶⁴⁹ Stradiņš J. *Trešā atmoda*. Rīga: Zinātne, 1992, 143. lpp.

¹⁶⁵⁰ Celmiņa I. Latvijas valsts karoga lietošana. <http://www.lvportals.lv/skaidrojumi.php?id=239742> (18.11.2011.).

¹⁶⁵¹ *Lielā Latvijas enciklopēdija*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2005, 263. lpp.; *100 Latvijas vēstures relikvijas*. Autoru kolektīvs. Rīga: Latvijas Nacionālais vēstures muzejs/Latvijas Avīze, 2013, 194. lpp.

¹⁶⁵² Šo risku – izgatavot tolaik aizliegto sarkanbaltsarkano karogu – uzņēmas “Helsinki-86” aktīvistis Miervaldis Krims, bet karoga nešana tika uzticēta grupas aktīvistam, tolaik studentam Konstantīnam Pupuram. Drošības apsvērumu dēļ saritinātu karogu mītiņā pie sevis glabāja J.A. Mucenieks, kam K. Pupura aresta gadījumā būtu bijis jānes šis karogs pie Brīvības pieminekļa. Pēc šī gājiena pret K. Pupuru un viņa māti tika vērstas sankcijas – tika atņemta PSRS pavalstniecība un tika uzdots atstāt valsti. Skat.: *100 Latvijas vēstures relikvijas*. Autoru kolektīvs. Rīga: Latvijas Nacionālais vēstures muzejs/Latvijas Avīze, 2013, 194. lpp.

¹⁶⁵³ Turpat.

¹⁶⁵⁴ Lai sabiedrībā rosinātu diskusiju par karoga atjaunošanu, 1988. gadā tapa vairākas publikācijas, izskaidrojot karoga vēsturi un aicinot to atjaunot. Skat., piemēram, Latkovskis I. *Sarkan-balt-sarkanais*. Padomju Jaunatne, 1988. 7. jūlijs; Stradiņš J. *Sarkanbaltsarkanās krāsas Latvijas vēsturē – pro un contra*. Cīņa, 1988. 7. jūlijs.

¹⁶⁵⁵ Stradiņš J. *Trešā atmoda*. Rīga: Zinātne, 1992, 184. lpp.

75. 1988. gada 11. jūlijā Latvijas PSR Augstākās padomes Prezidijs izveidoja darba grupu priekšlikumu izskatīšanai par Latvijas PSR konstitūcijas un citu republikas likumdošanas aktu pilnveidošanu sabiedrības demokratizācijas jautājumos. Tās ietvaros tika izveidota apakškomisija par nacionālo simboliku, kurai līdz 5. septembrim bija jāizstrādā konkrēti priekšlikumi simbolikas jomā. Ar laikraksta starpniecību apakškomisijas priekšsēdētāja vietnieks J. Stradiņš aicināja sabiedrību vēstulēs paust savu viedokli par sarkanbaltsarkanā karoga iespējamo statusu un nacionālo simboliku.¹⁶⁵⁶ Sabiedrības atsaucība aptaujā bija necerēti liela,¹⁶⁵⁷ un 99,9 % parakstītāju atbalstīja sarkanbaltsarkanās simbolikas atzīšanu, visvairāk atbalstot viedokli noteikt sarkanbaltsarkano karogu par nacionālo karogu.¹⁶⁵⁸

76. Sarkanbaltsarkanā karoga lietošanā būtisks pavērsiens notika 1988. gada 29. septembrī, kad tika pieņemts Latvijas PSR Augstākās padomes Prezidija dekrēts "Par latviešu tautas kultūrvēsturisko simboliku", un tas apstiprināja vēsturiski izveidojušos sarkanbaltsarkano krāsu salikumu par latviešu tautas kultūrvēsturisko simboliku, kuru var lietot karoga, vimpeļu, nozīmīšu un citos veidos. Tāpat dekrētā tika noteikts, ka šo krāsu salikumu karoga veidā var lietot tautas, darba un ģimenes svētkos, dažādos kultūras un masu pasākumos, taču nepārkāpjot nolikumu par Latvijas PSR valsts karogu.¹⁶⁵⁹ Šajā brīdī sarkanbaltsarkanais karogs vēl netika pasludināts par oficiālu toreizējās Latvijas PSR karogu.

77. Pēc Latvijas Tautas frontes nodibināšanas 1988. gada oktobrī radās iniciatīva svinīgi uzvilkt sarkanbaltsarkano karogu Rīgas pils Svētā Gara tornī. Šī iecere tika īstenota, un 1988. gada 11. novembrī, piedaloties tūkstošiem cilvēku, Rīgas pils Svētā Gara tornī tika pacelts un iesvētīts sarkanbaltsarkanais karogs. Pēc tam svinīgas karoga pacelšanas Latvijai būtiskos datumos sekoja arī citviet Latvijā.¹⁶⁶⁰

78. Oficiāli Latvijas PSR Augstākā padome 1990. gada 15. februārī sarkanbaltsarkano karogu ar likumu apstiprināja par Latvijas PSR karogu.¹⁶⁶¹ Lēmums apstiprināt sarkanbaltsarkano karogu par valsts karogu radīja protestus dažās nacionāli radikālajās organizācijās, jo Latvija joprojām bija PSRS sastāvdaļa un tajā uzturējās un saimniekoja okupācijas karaspēks. Kā norādījis akadēmiķis Tālavis Jundzis, šis, kaut arī no juridiskā viedokļa nekorektais lēmums, tomēr veicināja Latvijas ceļu uz neatkarību.¹⁶⁶² 1991. gada 16. janvārī, barikāžu laikā, Latvijas Republikas Augstākā padome izdarīja grozījumus iepriekš minētajā likumā, aizstājot terminus "Latvijas PSR" ar vārdiem "Latvijas Republika", un līdz ar to

¹⁶⁵⁶ Stradiņš J. *Trešā atmoda*. Rīga: Zinātne, 1992, 130. lpp.

¹⁶⁵⁷ Viedoklis tika izteikts 11 177 vēstulēs, kuras parakstījuši 123 066 iedzīvotāji.

¹⁶⁵⁸ Stradiņš J. *Trešā atmoda*. Rīga: Zinātne, 1992, 141. lpp.

¹⁶⁵⁹ Latvijas PSR Augstākās padomes Prezidija dekrēts par latviešu tautas kultūrvēsturisko simboliku (29.09.1988.). *Padomju Jaunatne*, 1988. 1. oktobris, Nr. 188; Skat. arī: Stradiņš J. *Trešā atmoda*. Rīga: Zinātne, 1992, 174. lpp.

¹⁶⁶⁰ *Aprīl 20 gadi, kopš atļauta sarkanbaltsarkanā karoga lietošana*. LETA, 2008. 29. septembris; *100 Latvijas vēstures relikvijas*. Autoru kolektīvs. Rīga, Latvijas Nacionālais vēstures muzejs/Latvijas Avīze, 2013, 196. lpp.

¹⁶⁶¹ Par Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas valsts karogu: likums (15.02.1990.). *Latvijas PSR Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs*, 1990, Nr. 9.

¹⁶⁶² *Latvijas tiesību vēsture (1914–2000)*. Prof. Dr.iur. D.A. Lēbera redakcijā. Rīga: LU žurnāla "Latvijas Vēsture" fonds, 2000, 428. lpp.

saskaņā ar likuma grozījumiem sarkanbaltsarkanais karogs kļuva par Latvijas Republikas valsts karogu.¹⁶⁶³ Jāpiemin, ka starplaikā starp šo likumu pieņemšanu arī Ministru padome bija pieņēmusi lēmumus par karoga ieviešanu un izgatavošanu, kā galīgo valsts karoga ieviešanas termiņu nosakot 1990. gada 7. novembrī.¹⁶⁶⁴ Profesora J. Stradiņa ieskatā, simbolikas atjaunošana veicināja arī sabiedriski politisko notikumu straujāku virzību 1988.–1991. gadā, turklāt daudz vairāk, nekā šie simboli veicināja Latvijas neatkarības izcīnīšanu 1918.–1920. gadā.¹⁶⁶⁵ Visu Latvijas pirmsokupācijas valstisko simbolu atjaunošana arī ir viens no elementiem, kas apliecina Latvijas virzību saskaņā ar izvēlēto pēctecības doktrīnu.¹⁶⁶⁶

79. 1991. gadā tika izstrādāts projekts “Pamatlikums pārejas periodam”.¹⁶⁶⁷ Šajā projektā cita starpā bija iecerēts noteikt konkrētāku valsts simbolu regulējumu, ietverot gan karoga, gan himnas, gan ģerboņa tiesisko nostiprinājumu. Projekta 10. pants attiecībā uz karogu bija iecerēts detalizētāks pretstatā Satversmes 4. panta redakcijai; tajā tika piedāvāts noteikt: “Latvijas valsts karogs ir karmīnsarkans ar baltu garenvirziena svītru vidū. Katra sarkanā josla ir divas reizes plātāka par balto joslu. Karoga garums ir divas reizes lielāks par tā platumu.”¹⁶⁶⁸ Taču vēsturisko pavērsienu rezultātā pamatlikuma turpmākā virzība nesekoja, jo 1991. gada 21. augustā tika uzņemta virzība uz Satversmes pilnīgu atjaunošanu.¹⁶⁶⁹

80. Neilgi pēc Satversmes darbības atjaunošanas un jaunās Saeimas sanākšanas tā uzsāka darbu pie jauna valsts simbolu normatīvā regulējuma izstrādes, un 1994. gada 24. novembrī tika pieņemts jauns likums “Par Latvijas valsts karogu”¹⁶⁷⁰. Šis likums sastāvēja tikai no sešiem pantiem, kuros tika noteikts karoga vizuālais izkārtojums, gadījumi, kad paceļams karogs, un norādīts, ka par nodarījumiem pret karogu personas saucamas

¹⁶⁶³ Par grozījumiem un papildinājumiem Latvijas PSR likumos “Par Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas valsts ģerboni”, “Par Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas valsts karogu”, “Par Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas valsts himnu” un dažos citos Latvijas PSR likumdošanas aktos: likums (16.01.1991.). *Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs*, 1991. 16. janvāris, Nr. 5 [zaudējis spēku 01.01.1999.].

¹⁶⁶⁴ Par Nolikuma par Latvijas Republikas valsts karogu piemērošanas noteikumiem un valsts karoga izgatavošanas kārtību: Ministru padomes 07.11.1990. lēmums Nr. 193. *Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs*, 1990. 13. decembris, Nr. 50.

¹⁶⁶⁵ Stradiņš J. Trešā tautas atmoda un tās loma Latvijas neatkarības atjaunošanā. Grām.: *Latvijas valstiskumam 90. Latvijas valsts neatkarība: ideja un realizācija*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2010, 338. lpp.

¹⁶⁶⁶ Piemēram, Krievijas tiesību zinātnieki atzīst, ka Krievijas Federācija gan nav juridiski noteikusi savu pēcteci, tostarp to atspoguļo dažādos laikos pieņemtā valsts simbolika – himna pārņemta no PSRS, ģerbonis – no cariskās Krievijas, savukārt karogs, kas bijis arī Pētera I tirdzniecības flotes karogs, – no Februāra revolūcijas. Skat.: *Varas dalīšana un vārda brīvība Krievijā*. Intervija ar prof. Dr.iur. Mihailu Krasnovu. *Jurista Vārds*. 2007. 5. jūnijs, Nr. 23 (476).

¹⁶⁶⁷ Plašāk skat.: Balodis R., Kārklīņa A. *Divdesmit gadi kopš Latvijas Neatkarības deklarācijas: valststiesību attīstības tendences un risinājumi*. *Jurista Vārds*, 2010. 27. aprīlis, Nr. 17/18 (612/613); Levits E. Grām.: *4. maijs. Rakstu, atmiņu un dokumentu krājums par Neatkarības deklarāciju*. Jundzis T. (Zin. red.). Rīga: LU žurnāla “Latvijas Vēsture” fonds, 2000, 266.–294. lpp.

¹⁶⁶⁸ Latvijas Republikas Pamatlikums pārejas periodam. Projekts. *Laikraksta Diena pielikums “Likumi, lēmumi, oficiālie dokumenti”*, 1991. 12. jūlijs, Nr. 26. Kad 2002. gadā prof. J. Bojāra vadībā tika izstrādāts vērienīgais Satversmes grozījumu projekts, tajā karoga regulējums bija proponēts visai lakonisks – projekta 6. panta 4. punkts paredzēja: Latvijas karogs ir sarkans ar baltu svītru. Satversmes grozījumu projekts. *www.politika.lv/index.php?id=3503-35k*

¹⁶⁶⁹ Apsītis R. *Neatkarības deklarācijas pieņemšanas gadadienā*. *Jurista Vārds*. 2005. 3. maijs, Nr. 16 (371).

¹⁶⁷⁰ Par Latvijas valsts karogu: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1994. 15. decembris, Nr. 146 (277) (zaudējis spēku).

pie atbildības. Likums zaudēja spēku 2009. gada 18. novembrī, kad stājās spēkā jaunais, patlaban spēkā esošais 2009. gada 29. oktobra likums "Latvijas valsts karoga likums".¹⁶⁷¹ Likuma 2. panta piektā daļa arī tieši definē, ka Latvijas valsts karogs ir Latvijas valsts simbols.

81. Atšķirībā no iepriekšējā likuma 2009. gadā pieņemtais likums ir daudz izvērstāks – tajā noteikti arī tā sauktie karoga etiķetes noteikumi – kā valsts karogs lietojams kopā ar citu valstu karogiem (šis jautājums kļuva aktuāls saistībā ar Latvijas dalību ES un NATO). Būtiska novitāte ir tā, ka jaunais likums nodrošina lielāku karoga un tā krāsu kā valsts simbolu aizsardzību. Saskaņā ar Latvijas valsts karoga likuma aktuālo redakciju par valsts simbolu tiek atzīti un tiesiskā aizsardzībā atrodas ne vien no auduma, bet arī no papīra izgatavotie valsts karodziņi, valsts karoga vimpeli un auduma lentes valsts karoga krāsās un krāsu proporcijās.¹⁶⁷² Tāpat kā starpkaru periodā arī mūsdienās līdzās likumam dažādus ar karogu izgatavošanu un lietošanas kārtību saistītus jautājumus detalizētāk regulē Ministru kabineta noteikumi.¹⁶⁷³

82. Spēkā esošā Latvijas valsts karoga likuma 2. pantā sniegts šāds valsts karoga apraksts:

- 1) Latvijas valsts karogs ir karmīnsarkans ar baltu horizontālu svītru.
- 2) Latvijas valsts karoga sarkanbaltsarkano svītru attiecība ir 2:1:2.
- 3) Latvijas valsts karoga platuma un garuma attiecība ir 1:2.

Likuma pielikumā ievietots arī paraugs, kādam jāatbilst karoga svītru attiecībai un platuma un garuma attiecībām neatkarīgi no karoga izmēra.¹⁶⁷⁴

Kopš 2009. gada, lai vēl vairāk popularizētu Latvijas valsts karoga lietošanu ikdienā, likumdevējs ir paredzējis jaunu Latvijas valsts karoga attēlojuma veidu – Latvijas valsts karoga vimpeli (18. pants).¹⁶⁷⁵

Saskaņā ar likumu atzinumu par to, vai Latvijas valsts karogs, Latvijas valsts karoga vimpelis vai valsts karoga attēls atbilst normatīvo aktu prasībām, sniedz Valsts heraldikas komisija¹⁶⁷⁶, savukārt Latvijas valsts karoga likuma piemērošanas noteikumi¹⁶⁷⁷ noteic, ka šo noteikumu ievērošanu uzrauga pašvaldības.

83. Lai arī Latvijas valsts karoga likumā atšķirībā no Satversmes tiek precizēts, ka sarkanā krāsa ir karmīnsarkana, vēl konkrētāk karoga krāsu toņu kodi ir noteikti Ministru kabineta izdotajos Latvijas valsts karoga likuma piemērošanas noteikumos.¹⁶⁷⁸

¹⁶⁷¹ Latvijas valsts karoga likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 2009. 17. novembris, Nr. 182 (4168).

¹⁶⁷² Skat. arī: Šaboha I. Cienīga izturēšanās pret valsts simboliem. <http://www.lvportals.lv/skaidrojumi.php?id=252955> (publicēts 27.12.2012.).

¹⁶⁷³ Latvijas valsts karoga likuma piemērošanas noteikumi: 27.04.2010. MK noteikumi Nr. 405. *Latvijas Vēstnesis*, 2010. 30. aprīlis, Nr. 69 (4261); Noteikumi par Latvijas valsts karoga lietošanas kārtību uz kuģiem: 22.12.2009. MK noteikumi Nr. 1599. *Latvijas Vēstnesis*, 2009. 29. decembris, Nr. 204 (4190).

¹⁶⁷⁴ Latvijas valsts karoga likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 2009. 17. novembris, Nr. 182 (4168).

¹⁶⁷⁵ Par Latvijas valsts karoga lietošanu ikdienā. *Saeimas Juridiskā biroja dokumenti 1993–2013*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2013, 567. lpp.

¹⁶⁷⁶ Kopš 1994. gada Valsts heraldikas komisiju izveido un tās sastāvu nosaka ar Latvijas Valsts prezidenta rīkojumu. Pašreiz Valsts heraldikas komisija darbojas Valsts prezidenta institūcijas paspārnē, tās locekļi ir ar heraldiku saistīti zinātnes un kultūras nozaru speciālisti. Tās statusu un kompetenci nosaka Valsts prezidenta apstiprinātais Valsts heraldikas komisijas nolikums. Skat.: http://www.president.lv/pk/content/?cat_id=1139

¹⁶⁷⁷ Skat.: 30. punkts. Latvijas valsts karoga likuma piemērošanas noteikumi: 27.04.2010. MK noteikumi Nr. 405. *Latvijas Vēstnesis*, 2010. 30. aprīlis, Nr. 69 (4261).

¹⁶⁷⁸ Krāsas atbilst starptautiskās un pasaulē zināmās PANTONE krāsu skalas krāsām (konkrēti Latvijas karogā tās attiecīgi ir PANTONE 201C un PANTONE White). Skat. Latvijas valsts karoga likuma piemērošanas noteikumu 4. nodaļu.

4. Valsts karoga tiesiskās aizsardzības regulējums Satversmē un citu valstu konstitūcijās

84. Kā jau minēts iepriekš, no Satversmes pieņemšanas līdz pat 1998. gadam Satversmes 4. pantu, kurā nostiprināts karoga regulējums, varēja grozīt Saeima un tam nebija nepieciešams apstiprinājums tautas nobalsošanā. Tikai saskaņā ar 1998. gada 15. oktobrī veiktajiem Satversmes grozījumiem 4. pants tika papildināts ar latviešu valodas kā valsts valodas regulējumu un vienlaikus tika izdarīti grozījumi Satversmes 77. pantā, nosakot, ka arī Satversmes 4. pants (kas ietver arī valsts karoga regulējumu) ir grozāms tikai tautas nobalsošanā.¹⁶⁷⁹ Līdz ar to kopš 1998. gada arī karoga tiesiskais regulējums ir iekļauts t.s. valsts konceptuālajā pamatā, kuram noteikta kvalificēta grozīšanas kārtība, t.i., grozījumu veikšana jāapstiprina arī tautas nobalsošanā. Lai Satversmes grozījumi tautas nobalsošanā tiktu pieņemti, par tiem ir jānobalso vismaz pusei no visiem balsstiesīgajiem (Satversmes 79. pants). Līdz ar to sarkanbaltsarkanajam karogam kā valsts karogam Satversme nosaka stingru aizsardzību, ņemot vērā to, ka grozījumu pieņemšanai ir nepieciešams vismaz puses visu balsstiesīgo atbalsts.

85. Līdzīgi kā Latvijas Satversmē arī daudzās citās valstīs valsts karoga tiesiskais regulējums konstitūcijā bauda lielāku konstitucionālo aizsardzību salīdzinājumā ar citām konstitūcijas normām. Attiecībā uz kārtību, kādā iespējams veikt grozījumus konstitūcijā nostiprinātajā valsts karoga regulējumā, iespējams izdalīt trīs modeļus.

Pirmkārt, atsevišķās valstīs sastopams regulējums, kas nosaka, ka valsts simbolu regulējums, t.sk. karoga regulējums, vispār nav grozāms. Šāds regulējums gan ir maz sastopams, un kā piemēru var minēt Turcijas konstitūcijas 4. pantu.¹⁶⁸⁰

Otrkārt, valsts simbolu grozīšanai tiek prasīts referendumu ceļā iegūts tautas akcepts. Līdzīgi Satversmei šāda norma ir nostiprināta arī Igaunijas konstitūcijā (162. pants)¹⁶⁸¹ un Lietuvas konstitūcijā (148. pants¹⁶⁸²). Polijā jautājumu par simboliku var grozīt parlaments, taču pēc konstitūcijā uzskaitītu subjektu pieprasījuma šādi grozījumi jānodod akceptēšanai referendumā, un tie uzskatāmi par pieņemtiem, ja vairums no balsotāju tos atbalsta (konstitūcijas 235. panta sestā daļa).

Treškārt, ir valstis, kuras neizvirza īpašas prasības tajā noteiktās valsts simbolikas regulējuma grozīšanai, un tas grozāms tādā pašā kārtībā kā citi konstitūcijas panti (piemēram, Vācijas Pamatlikums, Bulgārijas, Slovākijas konstitūcija).

86. Iemesli, kādēļ dažādas valstis laika gaitā ir mainījušas karogus, visbiežāk saistīti ar valsts iekārtas vai politiskā režīma maiņu. Interesantu pieeju karoga kontekstā ir izvēlējušās ASV – izmaiņas šīs federālās valsts federācijas subjektu skaitā automātiski tiek atspoguļotas arī ASV karogā – ja ASV tiek uzņemti jauni štati, karogs tiek papildināts ar jaunu zvaigzni, kas simbolizē konkrēto štatu.¹⁶⁸³

¹⁶⁷⁹ Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1998. 23. oktobris, Nr. 308/312.

¹⁶⁸⁰ Constitution of the Republic of Turkey. <http://www.constitution.org/cons/turkey/part1.htm>

¹⁶⁸¹ Constitution of the Republic of Estonia. <http://www.president.ee/en/republic-of-estonia/the-constitution/index.html>

¹⁶⁸² Constitution of the Republic of Lithuania. <http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Constitution.htm>

¹⁶⁸³ Pēdējās izmaiņas ASV karogā notikušas 1960. gada 4. jūlijā, kad par 50. štatu kļuva Havajas, un kopš tā laika ASV karogā ir 50 zvaigznes. Sākotnēji, 1777. gadā, karogā bija 13 zvaigznes, kuras attiecīgi simbolizēja pirmos 13 štatus. Līdz šim ASV karogs grozīts (papildināts) 26 reizes. *Our flag*. Congress, Joint Committee on Printing, 1989.

5. Juridiskā atbildība par valsts karoga aizskārumu

87. Ikvienam ir pienākums valsts simbolus lietot, garantējot tiem pienācīgu cieņu. Necieņas izrādīšana karogam parasti tiek uzskatīta par valsti un arī nāciju aizvainojošu rīcību. Galvenais kritērijs, vērtējot cienīgu izturēšanos pret valsts simboliem, saistāms ar sabiedrībā vispārpieņemtām morāles normām un uzvedības principiem.¹⁶⁸⁴

88. Latvijas normatīvajos aktos jau vēsturiski ir bijusi noteikta atbildība par nodarījumiem pret valsts karogu.¹⁶⁸⁵ Spēkā esošie Latvijas normatīvie akti par nodarījumiem pret valsts karogu paredz gan administratīvo, gan kriminālatbildību. Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā paredzēta administratīvā atbildība par vairākiem pārkāpumiem saistībā ar valsts karogu.¹⁶⁸⁶ Arī Krimināllikumā paredzēta kriminālatbildība par nodarījumiem pret valsts simboliem, t.sk. karogu. Krimināllikuma 93. pants nosaka, ka “[par valsts karoga noraušanu, saplēšanu, salaušanu, iznīcināšanu vai par citādu šo valsts simbolu zaimošanu, [..] – soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz trim gadiem vai ar īslaicīgu brīvības atņemšanu, vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu”¹⁶⁸⁷. Otrs nodarījums valsts karoga jomā, par kuru paredzēta kriminālatbildība, ir Latvijas valsts karoga pacelšana uz kuģa, ja uz to nav tiesību (Krimināllikuma 286. pants).

89. Latvijas tiesu praksē ir sastopamas lietas par nodarījumiem pret valsts karogu, notiesātajiem kā sodu par karoga zaimošanu piemērojot brīvības atņemšanu.¹⁶⁸⁸ Papildus jānorāda, ka bez karoga zaimošanas tiesu praksē ir bijuši arī atsevišķi gadījumi, kad kriminālprocesos apsūdzēto darbības, kas vērstas pret karogu, kvalificētas arī kā huligānisms vai zādzība.¹⁶⁸⁹

Praksē savulaik sarežģījumus radījusi valsts karoga jēdziena interpretācija, respektīvi, vai, piemēram, audums karoga krāsās vai vimpelis ir atzīstams par valsts simbolu. 2007. gada spriedumā¹⁶⁹⁰, izmantojot sistēmisko un teleoloģisko metodi, tika secināts, ka jēdziens “Latvijas valsts karogs” interpretējams plašāk, nekā tolaik bija noteikts spēkā esošā likuma “Par Latvijas valsts karogu” 1. pantā.¹⁶⁹¹ Šāda interpretācija būtībā saskan arī

¹⁶⁸⁴ Šaboha I. Cienīga izturēšanās pret valsts simboliem. <http://www.lvportals.lv/skaidrojumi.php?id=252955> (publicēts 27.12.2012.).

¹⁶⁸⁵ Piemēram, 1929. gada Instrukcijas par Latvijas valsts karoga lietošanu 7. § bija noteikts, ka vainīgie par noteikumu neievērošanu saucami pie atbildības saskaņā ar Sodlu likumu.

¹⁶⁸⁶ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss: likums. *Ziņotājs*, 1984. 20. decembris, Nr. 51. Atbildība paredzēta par: 1) karoga pacelšanas veida un kārtības pārkāpšanu, kā arī nepacelšanu (201.⁴³ pants); 2) par klajas necieņas izrādīšanu Latvijas valsts karogam (201.⁴⁴ pants); 3) par noteiktās Latvijas Republikas valsts karoga izgatavošanas vai realizācijas kārtības pārkāpšanu (201.⁴⁵ pants.). Administratīvo pārkāpumu kodeksā ievērota valsts izvēlētā pieeja par valsts karoga tiesiskās aizsardzības pastiprināšanu, jo kopš 2013. gada 1. janvāra būtiski palielināts soda apmērs par klajas necieņas izrādīšanu Latvijas valsts karogam.

¹⁶⁸⁷ Krimināllikums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*. 1998. 8. jūlijs, Nr. 199/200.

¹⁶⁸⁸ Skat.: Stipre S. *Latvijas karogs un tā zaimošana*. Jurista Vārds, 2009. 10. februāris, Nr. 6 (559); Judins A. *Turpinot diskusiju par valsts karoga zaimošanu*. Jurista Vārds. 2009. 30. jūnijs Nr. 26 (579); Lūdž apsūdzēt valsts karodziņa dedzinātāju. <http://www.delfi.lv/news/national/criminal/ludz-apsudzeta-valsts-karodzina-dedzinataju.d?id=43082294>

¹⁶⁸⁹ Skat.: Stipre S. *Latvijas karogs un tā zaimošana*. Jurista Vārds, 2009. 10. februāris, Nr. 6 (559).

¹⁶⁹⁰ Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 21.11.2007. spriedums lietā Nr. K04-407-06/18.

¹⁶⁹¹ Tolaik spēkā esošā 1994. gada likuma 1. pants noteica: Latvijas valsts karogs ir sarkans ar baltu svītru. Sarkanbaltsarkano svītru attiecība ir 2:1:2. Karoga garuma un platumā attiecība ir 2:1.

ar jauno Latvijas valsts karoga likuma regulējumu (kas, kā jau minēts iepriekš, par valsts simbolu atzīst arī no papīra izgatavotus valsts karodziņus un auduma lentes valsts karoga krāsās un krāsu proporcijās). Pat tādā gadījumā, ja karoga atveidojums precīzi neatbilst Latvijas valsts karoga tehniskajiem parametriem, bet asociatīvi un nepārprotami ir uz-tverams kā Latvijas valsts karogs, t.i., valsts simbols, arī šajā gadījumā būtu piemērojama normatīvajos aktos noteiktā atbildība par karoga zaimošanu.

90. Kriminālatbildība par valsts simbolu zaimošanu bija noteikta arī 1933. gada Sodulikumā un kopš 1966. gada arī Latvijas PSR Kriminālkodeksā¹⁶⁹². Līdzīgi arī vairumā citu valstu likumos valsts simbolu zaimošana atzīta par krimināli sodāmu.¹⁶⁹³ Turpretim ASV karoga dedzināšana, iznīcināšana un citāda zaimošana nav krimināli sodāma. ASV tiesas to atzinušas par vienu no vārda brīvības izpausmes formām, kas visbiežāk izpaužas kā kritika pret valsts īstenotu politiku. ASV tiesas norādījušas, ka valsts interese aizsargāt ASV karogu kā valsts simbolu nevar būt pārāka par konstitūcijas pirmajā labojumā ietvertu pamattiesību.¹⁶⁹⁴ Kopš 1995. gada ASV parlaments vairākkārt ir skatījis likumprojektus, kuri paredz papildināt konstitūciju ar normu, kas aizliegtu karoga zaimošanu vai apgānīšanu, taču nepieciešamo divu trešdaļu balsu vairākumu šādu grozījumu pieņemšanai Kongresā nav izdevies iegūt.¹⁶⁹⁵

91. Satversme radniecīgi vairumam citu valstu konstitūciju nesatur īpašas norādes par to, ka par nodarījumiem pret karogu iestājas juridiska atbildība, vēl jo vairāk – netiek noteikti atbildības veidi. Attiecībā uz valsts simbolu tiesisko aizsardzību nedaudz konkrētāka ir Polijas konstitūcija, kurā *expressis verbis* noteikts, ka valsts karogs tāpat kā pārējie valsts simboli ir tiesiskās aizsardzības priekšmets.¹⁶⁹⁶

¹⁶⁹² LPSR Kriminālkodekss ar LR AP 1991. gada 29. augusta lēmumu “Par LPSR likumdošanas aktu piemērošanu Latvijas Republikā” tika uzskatīts par Latvijas Krimināllikumu. Tas zaudēja spēku 1999. gada 1. aprīlī, kad stājās spēkā Latvijas Republikas Krimināllikums.

¹⁶⁹³ Plašāk skat.: Judins A. *Turpinot diskusiju par valsts karoga zaimošanu*. Jurista Vārds. 2009. 30. jūnijs, Nr. 26 (579).

¹⁶⁹⁴ Skat., piemēram, U.S. Supreme Court. *Texas v. Johnson* (1989); U.S. Supreme Court. *United States v. Eichman* (1990); *Smith v. Goguen* (1974); *Spence v. Washington* (1974); *Street v. New York* (1969); *Halter v. Nebraska* (1907) u.c. <http://caselaw.lp.findlaw.com/>

¹⁶⁹⁵ Flag-burning amendment fails by a vote. <http://edition.cnn.com/2006/POLITICS/06/27/flag.burning/>; Par karogu zaimošanu vārda brīvības kontekstā skat.: Kabir Duggal, Shreyas Sridhar. *Reconciling Freedom of Expression and Flag Desecration: a Comparative Study*. International Law/Internationales Recht, Hanse Law Review. Vol. 2, No. 12006, <http://www.hanselawreview.org/pdf3/Vol2No1Art10.pdf>

¹⁶⁹⁶ Polijas konstitūcijas 28. pants.